

YARGI KARARLARI IŞIĞINDA MÜDAFİDEN YARARLANMA HAKKI VE ZORUNLU MÜDAFİLİĞİ GEREKTİREN HALLER

Hakan TAŞ*

Öz

Adil yargılanma hakkının, yargılamanın her aşamasında gözetilmesi hukuk devletinin gereğidir. Adil yargılanma hakkının muhteviyatında yer alan müdafiden yararlanma hakkı da, bireysel savunmanın yetersizliğinden hareketle, şüpheli veya sanığın etkin bir savunma imkanına sahip olmasını sağlamaya yönelik bir haktır. Çalışmamızda; müdafiden yararlanma hakkı, müdafinin hukuki statüsü ve özellikle de zorunlu müdafiliği gerektiren haller güncel yargı kararları ışığında inceleme konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Müdafî • Zorunlu Müdafî • Müdafiden Yararlanma Hakkı • Savunma • Adil Yargılanma

IN THE LIGHT OF JUDICIAL DECISIONS THE RIGHT TO BENEFIT FROM THE DEFENSE LAWYER AND SITUATIONS REQUESTING MANDATORY DEFENSE LAWYER

Abstract

Observing the right to a fair trial at every stage of the trial is requirement of the state of law. The right to benefit from a lawyer, which is included in the content of the right to a fair trial, is also a right to ensure that the suspect or the accused has an effective defense opportunity, based on the inadequacy of individual

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya, Türkiye | Cand. LL.M., Selçuk University Institute of Social Sciences, Department of Public Law, Konya, Turkey

✉ hakan.tas.akademik@gmail.com • ORCID 0000-0001-7558-5056

📄 **Atıf Şekli:** TAŞ Hakan, "Yargı Kararları Işığında Müdafiden Yararlanma Hakkı ve Zorunlu Müdafiliği Gerektiren Haller", *SÜAMYOD*, C. 5, S. 1, 2022, s. 71-112.

📄 **İntihal | Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

defense. In our study; the right to benefit from a lawyer, the legal states of lawyer and especially the situations that require compulsory defense are examined in the light of current judicial decisions.

Key Words

Defense Lawyer • Mandatory Defense Lawyer • Right of Defense • Defense • Fair Trial

GİRİŞ

Ceza muhakemesindeki amaç; iddia, yargılama ve savunma faaliyetlerinin işbirliği ile, sanık haklarını gözeterek, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Şüpheli veya sanık ile müdafii, bir bütün halinde savunma makamını oluşturur¹. Savunma; yargılama neticesinde verilecek olan hükmün hem kaynaklarından hem de dayanaklarından birisidir².

2709 sayılı T.C. Anayasası'nın 36. maddesinin 1. fıkrasında; herkesin, yasal araç ve yöntemlerden yararlanmak suretiyle yargı makamları önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir³. Anayasamızın herhangi bir maddesinde doğrudan "müdafii" kavramına yer verilmemiş olup, sadece Anayasa Mahkemesine üye seçilmesine ilişkin hükümlerde "avukat" kavramına yer verildiği görülmektedir⁴.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "**Adil yargılanma hakkı**" başlıklı **m.6/3-c'**de, "*Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafiiin yardımından faydalanmak, eğer avukatla temsil için gerekli maddi olanaklardan yoksunsa ve adaletin yerine gelmesi için gerekli ise, re'sen atana-*

¹ Centel, Nur / Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayınevi, Ankara 2015, s. 145.

² Centel, Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, 1. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1984, s. 1.

³ 1982 Anayasasından önceki anayasalarımızdaki savunma hakkına ilişkin ilgili maddeler için bkz.: Centel, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 12.

⁴ Anayasamızın 36. maddesinde yer alan "herkesin meşru vasıta ve yollardan yararlanarak yargı mercileri önünde savunma hakkı" ibaresinin, müdafiiin anayasal güvencesi olduğuna ve 36. maddenin müdafii ile savunulmayı kapsadığına ilişkin görüş için bkz.: Centel / Zafer, s. 177.

cak bir avukatın yardımından ücretsiz⁵olarak yararlanabilmek” hükmüne yer verilerek, şüpheli veya sanığın müdafî yardımını almasının bir hak olarak tanımlandığı görülmektedir⁶. Benzer bir düzenleme de Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Andlaşma’nın 14/3-d maddesinde yer almaktadır.

Adil yargılamaya ilişkin olarak esasen savcılık ve mahkemenin de bir kısım faaliyetleri şüpheli veya sanık lehinedir. Misal olarak; 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m.160/2’ye göre, Cumhuriyet savcısı tarafından şüpheli hakkındaki sadece aleyhte olan deliller değil, aynı zamanda lehte olan delillerin de toplatılmasına ilişkin yükümlülüğü bulunmaktadır. Yine mahkemenin de her yasal yola başvurarak maddi gerçeği bulmaya yönelik araştırma ödevi bulunmaktadır. Savunma niteliği taşıyan bu tür yargılama faaliyetleri bulunsa da, bunların müdafî ile savunulmanın yerine geçeceği söylenemez⁷.

Çalışmamızda; müdafî kavramı, savunma hakkı, adil yargılanma hakkı ile ilkelere yer verildikten sonra, öncelikle müdafîin hukuki statüsüne ilişkin görüşlere yer verilecek olup, müdafiden yararlanma hakkı ve son olarak da hukukumuzda zorunlu müdafîliği gerektiren haller güncel yargı kararları ışığında açıklanmaya çalışılacaktır.

I. MÜDAFİ KAVRAMI

5271 sayılı CMK’da müdafîin hukuki statüsü açıkça ortaya konulmamış olup, madde hükümlerinden genel olarak bir müdafî anlayışına ulaşmak da mümkün değildir⁸.

Ancak CMK’nın 2. maddesinde müdafîin açıkça tanımı yapılmış olup buna göre **müdafî**⁹; “*şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savun-*

⁵ Sanığın kendisini bizzat savunma hakkının yanında, müdafî tayin etme yetkisi ile belirli koşullarda müdafiden ücretsiz yararlanabilme hakkının bulunduğu dair bkz.: YCGK, 03.04.2012 tarih, E.2011/9-266, K.2012/139 sayılı karar.

⁶ Anayasamızın 90/5. maddesi ışığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni bağlayıcı olarak kabul eden Türk Hukuku, Anayasamızın 36/1. maddesi uyarınca temel hak olarak nitelendirdiği “**adil yargılanma hakkı**” kapsamında bireyin avukatla temsil edilme hakkını da Anayasa güvencesi kapsamına almıştır.

⁷ **Centel / Zafer**, s. 177; **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 7 vd.

⁸ **Centel / Zafer**, s. 178.

⁹ “Savunucu” kelimesi yerine “müdafî” kelimesinin tercih edilmesine ilişkin açıklamalar için bkz.: **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 2.

masını yapan avukatı" ifade etmektedir. **Vekil** ise; *"katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi ceza muhakemesinde temsil eden avukatı"* ifade etmektedir. Müdafî; şüpheli veya sanık lehine olmak üzere, hukuki yardım faaliyetleri yürüten ve adaletin tesisine katkıda bulunan, bu suretle de toplumsal savunmayı gerçekleştirmeye çalışan bir muhakeme sujesidir¹⁰.

Hem müdafî, hem de vekil avukattır ancak müdafîlik, temsil etme ve savunma yapma özellikleri ile vekillik sıfatından ayrılmaktadır.

II. MÜDAFİDEN YARARLANMA HAKKININ KAYNAĞINI OLUŞTURAN CEZA MUHAKEMESİ İLKELERİ

A. Savunma Hakkı

Savunma; şüpheli veya sanığın üzerine atılı suç nedeniyle yapılan suçlamadan ve yapılacak yargılama neticesindeki hukuki sonuçlarından mümkün olduğunca kurtarma çalışmasıdır. Cumhuriyet savcısına şüpheli veya sanığın lehine ve aleyhine tüm delillerin toplatılma ödevinin verilmiş olması ve yine hâkimin maddi gerçeği bulmaya yönelik her türlü yasal yollara başvurma ödevinin kanun ile verilmiş olması, hatta sanığa tam anlamıyla bireysel savunma imkanı da verilmesi durumunda dahi, yargılamanın tam ve kusursuz olması mümkün olmayabilir¹¹.

Ceza muhakemesi açısından savunma hakkının değerlendirilmesinin kapsamlı yapılması gerekmekte olup, **savunma hakkı**¹²; yargılama makamları nezdinde savunma yapabilme, soru sorma, susma, delillerin

¹⁰ *"Müdafî"* kavramı için bkz.: **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 2; **Centel / Zafer**, s. 176; **Zafer**, Hamide, "Savunma Hakkı ve Sınırları", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 19, S. 2, 2013, s. 520; **Şahin**, Cumhuriyet / **Göktürk**, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku 1, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2020, s. 38 vd. - 218 vd.; **Yurtcan**, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019, s. 228; **Ünver**, Yener / **Hakeri**, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s.234 vd.; Feridun / **Nuhoglu**, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 199; **Özbek**, Veli Özer / **Doğan**, Koray / **Bacaksız**, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 189; **Gökçen**, Ahmet / **Balcı**, Murat / **Alşahin**, Mehmet Emin / **Çakır**, Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, 221 vd.

¹¹ **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 7 vd.

¹² Savunma hakkına ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Zafer**, s. 508 vd.; **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 61 vd.

toplattırılmasını talep etme, duruşmalarda hazır bulunabilme, kanun yollarına başvurabilme ve en önemlilerinden birisi olarak müdafî yardımından yararlanma gibi hakları ihtiva etmektedir¹³.

Ceza muhakemesinde savunma hakkının bu denli önemli olmasında, şüpheli veya sanığın kendisini yargılama makamları önünde savunmada yetersiz kalabilmesi, hukuki bilgisinin ve yargılamalara ilişkin tecrübesinin bulunmaması, hakkındaki yargılama nedeniyle psikolojik buhran yaşaması, bir kısım delillere ulaşma ve araştırma yapma imkanının kısıtlı olması gibi hususların etken olduğu söylenebilir¹⁴.

Uygulamada şüpheli veya sanığın ancak sorgu ve duruşma sırasında aktif olabildiği, diğer muhakeme işlemleri sırasında aktif (bireysel) savunmada bulunamadığı, geniş anlamda bir savunmanın ise ancak müdafî tarafından yerine getirilebildiği, yani muhakeme sürecinde esas aktif olanın müdafî olduğu görülmektedir¹⁵.

Savunma hakkı o kadar önemlidir ki, sanık akıl hastası olsa ve zorunlu müdafî atanmış olsa dahi, sanığın savunmasının mahkemede müdafî huzurunda alınmaması, savunma hakkının kısıtlanmasına sebebiyet verecektir¹⁶. Keza yapılan yargılamalarda son söz hakkı sanığa aittir ve son sözün sanığa verilmemesi, savunma hakkının sınırlandırılmayacağı ilkesine aykırı olacaktır¹⁷.

B. Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı Anayasamıza 2001 yılında 4709 sayılı yasa ile eklenmiş olup, Anayasamızın 36. maddesindeki hak arama hürriyeti-ne ilişkin genel ilke ile adil yargılanma hakkı ve savunma hakkı teminat altına alınmaktadır. Ancak Anayasamızda adil yargılanma hakkının

¹³ YCGK, 19.12.2019 tarih, E.2019/19-178, K.2019/711 sayılı karar.

¹⁴ **Başbüyük**, İsa, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 19, S. 2, 2013, s. 1345 vd.

¹⁵ **Zafer**, s. 513.

¹⁶ Yargıtay 4. C.D., 15.06.2020 tarih, E.2016/3444, K.2020/6760 sayılı karar.

¹⁷ YCGK, 09.07.2020 tarih, E.2020/5-230, K.2020/356 sayılı karar, YCGK, 28.05.2020 tarih, E.2020/14-189, K.2020/238 sayılı karar.

kapsamının düzenlenmemesi nedeniyle, bu hakkın içerik ve kapsamının AİHS'nin 6. maddesi çerçevesinde belirlenmelidir¹⁸.

AİHS'nin 6. maddesi uyarınca teminat altına alınan **adil yargılanma hakkı** (*fair trial - dürüst muhakeme*); hukukun üstünlüğü ve kolay bir şekilde adalete ulaşımı sağlayan, şahısların ceza muhakemesinde adil yargılanmalarının teminatı olan mutlak bir hak olup, kişilerin makul sürede yargılanmasını öngörür. Adil yargılanma hakkı; kişiler için bir hak, devletler için ise bir görevdir.¹⁹

Adil yargılanma hakkı içerisinde yer alan savunma hakkının önemi büyüktür. Gerek bireysel savunmanın, gerekse uzman bir hukukçu (müdafi) yardımından faydalanılmak suretiyle yapılan savunmanın önünde hiçbir engel bulunmaması gerekir²⁰.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu²¹, adil yargılanma hakkına ilişkin vermiş olduğu kararlarında; sanığa ve müdafisine dosyadaki bilgi ve belgelere erişim hakkının tanınması, duruşmalar sırasında geniş şekilde savunma yapma hakkının tanınması, tanık ifadelerine karşı beyanda bulunma ve soru yöneltme haklarının tanınması gerektiği, sanık ve müdafii tarafından mahkemeye yapılan taleplerin mantıklı ve makul nedenler ile gerekçesi gösterilmek suretiyle reddedilmesi, hüküm için önem arz eden durumlara ilişkin mahkeme tarafından savunmanın her-

¹⁸ 5271 sayılı CMK'da yer alan adil yargılanma hakkının unsurları hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Öztürk**, Bahri / **Tezcan**, Durmuş / **Erdem**, Mustafa Ruhan / **Sırma Gezer**, Özge / **Saygılar Kırt**, Yasemin Filiz / **Alan Akcan**, Esra / **Özaydın**, Özdem / **Erden Tütüncü**, Efser / **Altınok Villemin**, Derya / **Tok**, Mehmet Can, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 124 vd.

¹⁹ YCGK, 18.02.2020 tarih, E.2017/5.MD-1049, K.2020/115 sayılı karar; Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasının adil yargılanma hakkı kapsamında olduğuna dair açıklamalar için bkz.: **Yurtcan**, s. 104.

²⁰ **Yurtcan**, s. 103; **Gökçen / Balcı / Alşahin / Çakır**, s. 116 vd.; Adil yargılanma hakkına ilişkin daha ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 51.

²¹ Anayasa Mahkemesi'nin adil yargılanma hakkına ilişkin emsal kararları için bkz.: Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, https://www.anayasa.gov.tr/media/3503/adil_yargilanma.pdf, (Erişim Tarihi : 15.09.2021).

hangi bir şekilde sınırlandırılmaması halinde adil yargılanma hakkı ihlalinin söz konusu olmayacağı yönünde görüş belirtmiştir²².

C. Silahların Eşitliği İlkesi ve Çelişmeli Yargılama İlkesi

Savunma makamı ile iddia makamı arasında yetkilerde denge ve haklarda eşitlik olması gerektiğini ve ayrıca savunma makamı aleyhine hukuki bir durum oluşturulmamasını ifade eden silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma ilkesinin bir unsurudur²³.

Silahların eşitliği ilkesi, tarafların tüm usul kuralları açısından aynı şartlara tabi tutulmasını ve bir tarafın diğerlerine göre daha güçsüz duruma düşürülmeden iddia ve savunmalarını uygun imkanlarda yargılama makamları nezdinde öne sürebilme imkanına sahip olunması anlamını taşır²⁴. Silahların eşitliği kavramı²⁵, esasen tarafların aynı şartlara sahip olması anlamını taşımamakta olup, bir hukuk devletinde savunma makamına tanınan tüm hakları gerçekten kullanabiliyor olmasıdır²⁶.

Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesinin tamamlayıcısı olup, tüm tarafların elde edilen ve ileri sürülen kanıtlar ile iddialar kapsamında bilgi edinebilme ve bunlara ilişkin tezlerini öne sürebilme imkanı tanımaktadır²⁷.

Ceza yargılamasında yapılan soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin bireylerin özgürlük gibi temel haklarına doğrudan ve radikal bir müdahale niteliğinde olması nedeniyle kanuni hâkim güvencesi büyük

²² YCGK, 04.02.2020 tarih, E.2019/9.MD-286, K.2020/52 sayılı karar; YCGK, 18.06.2020 tarih, E.2019/6-330, K.2020/296 sayılı karar; YCGK, 26.12.2019 tarih, E.2019/9.MD-391, K.2019/722 sayılı karar.

²³ **Şahin**, Cumhuriyet, "Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri", D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C. 21, Özel Sayı, 2019, s. 3051; **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 52 vd.

²⁴ AYM, 16.05.2013 tarih ve 2013/1134 sayılı bireysel başvuru kararı.

²⁵ Adil bir ceza yargılamasının unsurlarından olan silahlarda eşitlik; suçlayan ile suçlanan arasında bir denge bulunmasıdır. **Centel**, Nur, "Ceza Soruşturmasında Müdafinin Rolüne Eleştirel Yaklaşım", İÜHFİM, 2014, C. 72, S. 2, s. 703; **Yenisey / Nuhoğlu**, s. 200.

²⁶ **Öztürk / Tezcan / Erdem / Gezer / Kırt / Akcan / Özyayın / Tütüncü / Villemin / Tok**, s. 123.

²⁷ YCGK, 17.09.2019 tarih, E.2018/16-443, K.2019/553 sayılı karar.

önem arz etmektedir. Bu güvencelerin varlığı için öncelikle olağan olarak kurulmuş bir yargı merci bulunmalıdır²⁸.

Çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkesi doğrultusunda, yargılama makamları önünde sanığın kendisini savunması için yeterli imkanın sağlanması, savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılmış olması, kanun yollarına başvuruda da sınırsız şekilde yazılı savunma yapabilmesi²⁹, tüm taraflara iddialarını ve delillerini sunmak, hükme esas alınabilecek belgelere yönelik itirazda bulunmak ve delillerini incelemek imkanı hususunda etkin ve pratik imkanların sağlanması gerekmektedir³⁰.

III. MÜDAFİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Müdafiin şüpheli veya sanığın yardımcısı mı, yoksa temsilcisi mi olduğu, yardımcısı ise sanığın yardımcısı mı, mahkemenin yardımcısı mı olduğu sorunu, ceza muhakemesinde müdafiin işlevi bakımından niteliği ile ilgili bir sorundur³¹. Ceza Muhakemesi Kanununda da müdafiin hukuki statüsü açıkça ortaya konulmamıştır³².

Müdafiin hukuki statüsüne ilişkin görüşler genel olarak üç ayrı grupta toplanmaktadır:

A. Temsilci Olduğu Görüşü

Bu görüşte müdafi, sanığın temsilcisidir. Müdafi tarafından yapılan işlemler de sanığın işlemleri olarak addedilir³³. Ancak bu temsil sınırlı olup, misal olarak müdafi, şüpheli veya sanığın adına ifade veremez. Müdafiin temsil yetkisi kural olarak sadece şüpheli veya sanığın lehine olan işlemler için geçerli olup, aleyhine işlemler için müdafiin temsil yetkisi bulunmamaktadır. Bunun tek istisnası, CMK'nın 261. maddesinde düzenlenen kanun yoluna başvurma işlemidir³⁴.

²⁸ YCGK, 10.10.2019 tarih, E.2019/9.MD-390, K.2019/586 sayılı karar.

²⁹ Yargıtay 16. C.D., 10.07.2020 tarih, E.2020/286, K.2020/3498 sayılı karar; Yargıtay 16. C.D., 07.09.2020 tarih, E.2019/12213, K.2020/3705 sayılı karar.

³⁰ AYM, 03.12.2020 tarih ve 2018/17680 sayılı bireysel başvuru kararı.

³¹ **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 40.

³² **Centel / Zafer**, s. 178.

³³ Müdafiin sanığın temsilcisi olduğunu savunan yazarlar ve görüşleri için bkz.: **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 40 vd.

³⁴ **Centel / Zafer**, s. 179.

Temsilci kavramı, medeni muhakemeye ilişkin bir kavram olup, ceza muhakemesine yabancı bir terimdir. Keza hukuk muhakemesinde temsilcinin yetkisinin kapsamı temsil yetkisini veren kişinin iradesine göre belirlenirken, ceza muhakemesinde müdafinin yetkilerinin kapsamı kanun tarafından belirlenmektedir. Şüpheli veya sanık müdafii tarafından avukatlık meslek kurallarına ve dürüstlük ilkesine riayet edilmek ve açıkça şüpheli veya sanık aleyhine olmamak kaydıyla savunma içeriğini belirleme ve her türlü işlem yapabilme imkanı vardır³⁵.

B. Yardımcı Olduğu Görüşü

Bu görüşe göre müdafii, şüpheli veya sanığın yargılama sürecindeki yardımcısıdır. CMK m.149'da yer alan "*bir veya birden fazla müdafinin yardımından yararlanabilir*" şeklindeki ibare ile de bu duruma işaret edilmiştir. Bazı yazarlar tarafından müdafinin sanığın yardımcısı olma durumu zorunlu müdafilik ve isteğe bağlı müdafilik için farklı olarak nitelendirilmiştir. Bu yazarlara³⁶ göre, zorunlu müdafii, mahkemenin yardımcısı olarak sanığın iradesinden bağımsızken, isteğe bağlı müdafilikte sanığın iradesine bağlı olan yardımcı konumundadır.

Lehte olmak kaydıyla şüpheli veya sanığın müdafii, onların iradelerine aykırı olarak da savunma faaliyetinde bulunabilir. Dosyadaki belgeleri inceleme (CMK m.153) ve doğrudan soru sorma hakkı (CMK m.201) sadece müdafie tanınmış haklar olup, şüpheli veya sanığın temsilcisi olmadığını göstermektedir. Yine son sözü söyleme hakkı (CMK m.216/3) gibi bazı haklar ise sadece sanığa özgülenmiştir³⁷.

Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda; ceza muhakemesinde müdafinin şüpheli veya sanığın **yardımcısı**³⁸ olduğunu açıkça belirtmekte-

³⁵ Gökçen / Balcı / Alşahin / Çakır, s. 223 vd.

³⁶ Müdafinin sanığın yardımcısı olduğunu savunan yazarlar ve görüşleri için bkz.: Centel, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 43 vd.

³⁷ Centel / Zafer, s. 179.

³⁸ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı karar; YCGK, 08.10.2013 tarih, E.2013/11-258, K.2013/415 sayılı karar; Yargıtay 6. C.D., 20.09.2017 tarih, E.2015/8835, K.2017/3114 sayılı karar; Yargıtay 6. C.D., 30.10.2013 tarih, E.2013/19046, K.2013/21384 sayılı karar; Aynı yönde görüş için bkz.: Gökçen / Balcı / Alşahin / Çakır, s. 225 vd.

dir³⁹. Hatta yakın tarihlerde verilen kararlarda, müdafinin sanığın yardımcısı konumunda olması nedeniyle, müdafinin haricinde sanığa da mahkeme tarafından verilen kararların tebliğinin gerektiği yönünde görüşler de ileri sürülmüştür⁴⁰.

C. Adalet Organı Olduğu Görüşü

Bu görüşe göre müdafinin, hem şüpheli veya sanığın yardımcısı hem de bağımsız bir adli organdır⁴¹. Müdafinin tarafından suçlu olduğu bilinen şüpheli veya sanığın ceza almaması için çalışılabilir. Ancak müdafinin, ceza muhakemesi hukukunun savunman olarak öngördüğü statüdeki kural-ların dışına çıkmamalıdır. Adalet organı olma ile şüpheli ve sanığın yar-dımcısı olma statüleri arasındaki dengeyi kurmak, müdafinin görevidir⁴².

Centel'e göre; müdafinin, sanığın yardımcısı olan adli bir organdır. Ancak adli organ olan işlevi, sanığın çıkarları ile örtüştüğü sürece de-vam eden sınırlı bir işlev olup, sanık ile müdafinin arasındaki ilişki de esa-sen yardım ilişkisidir⁴³.

³⁹ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı kararından; "...5271 sayılı CMK'nun 2/1-c maddesinde; şüpheli veya sanığın ceza yargılamasında savunmasını yapan avukat olarak tanımlanan müdafinin, öğretide ceza yargılamasını yürüten makamlar önünde şüpheli veya sanığın savunulması görevini üstlenen ve bazı niteliklere sahip olması gereken şüpheli veya sanığın yardımcısı olarak kabul edilmektedir...".

⁴⁰ Hukuk muhakemesinden farklı olarak ceza muhakemesinde müdafinin sanığın temsilcisi olmadığı, onun yerine geçemeyeceği, sanık ve müdafinin birbirinden ayrı kişiler olduğu, bu nedenle mahkemece verilen kararın sanığın müdafisi haricinde sanığa da tebliğ edilmesi gerektiğine dair karşı oy görüşleri için bkz.: Yargıtay 16. C.D. 27.03.2019 tarih, E.2018/6453, K.2019/2119 sayılı kararı karşı oy gerekçesi, Yargıtay 16. C.D. 22.05.2019 tarih, E.2018/7342, K.2019/3738 sayılı kararı karşı oy gerekçesi.

⁴¹ Müdafinin adalet organı olduğunu savunan yazarlar ve görüşleri için bkz.: **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafinin, s. 44 vd.; Müdafinin sanığın temsilcisi veya yardımcısı olmadığına, bağımsız bir durumu olan, ayrı bir yetki ve ödevleri olan bir makam olduğuna ilişkin görüş için bkz.: **Kunter**, Nurullah / **Yenişey**, Feridun / **Nuhoglu**, Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2008, s. 255 vd.

⁴² **Centel / Zafer**, s. 180.

⁴³ **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafinin, s. 51; Müdafinin, hem sanığın yardımcısı ve hem de adalet organı olmasına ilişkin daha geniş açıklamalar için bkz.: **Centel / Zafer**, s. 180 vd.

Bize göre de müdafinin hukuki statüsü; hem şüpheli veya sanığın savunmasını destekleyen hem de mesleki görev olarak savunmada bulunan, bu suretle de şüpheli ve sanığa *yardımcı olan*, ayrıca şüpheli veya sanığın aleyhine olmayacak şekilde ceza yargılamasında görev yapan *bağımsız bir adli organdır*. Keza Ceza Muhakemesi Kanunu, Avukatlık Kanunu ve diğer tüm mevzuat hükümlerinin müdafie vermiş olduğu haklar ve yüklediği yükümlülükler, müdafinin şüpheli veya sanığın yardımcısı olduğuna işaret ederken, aynı zamanda da bağımsız bir adli organ gibi hareket etme sorumluluğu bulunduğunu vurgulamaktadır.

IV. MÜDAFİDEN YARARLANMA HAKKI

A. Genel Olarak

Şüpheli veya sanık tarafından savunma hakkı bizzat kullanılabilir gibi, müdafii vasıtasıyla da kullanılabilir. AİHS'nin 6. maddesindeki adil yargılanma hakkına ilişkin asgari hüküm gereği de sanık tarafından savunma, bizzat kendisi ve/veya seçeceği bir müdafii tarafından yapılabilir. Sanığın mali imkanlarının elvermemesi durumunda ise, belirli şartlar altında müdafiden ücretsiz yararlanma hakkının olduğu belirtilmiştir⁴⁴. Bu itibarla, savunma hakkı '*meşru bir yol*' ve müdafii ise savunma hakkının kullanılması bakımından '*meşru bir araç*'tır⁴⁵. Müdafii tarafından hem şüpheli veya sanığa hukuki bilgisi ile yardım edilmekte hem de müvekkilini savunma hakkı kapsamında ayrıca savunma yapılmaktadır⁴⁶.

Şüpheli veya sanığın savunmasının alınması yahut sorguya çekilmesi söz konusu olduğunda, hukuki yardımından yararlanabileceği ve savunması sırasında hazır bulunabilecek bir müdafii seçme hakkı bulunduğu bildirilir⁴⁷. Müdafii seçecek durumda olmadığını belirterek bir mü-

⁴⁴ YCGK, 03.03.2020 tarih, E.2018/1-29, K.2020/145 sayılı karar.

⁴⁵ **Centel / Zafer**, s. 177; **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 13.

⁴⁶ **Zafer**, s. 520.

⁴⁷ Müdafii yardımından yararlanma hakkının bildirilmesine ilişkin olarak 5271 sayılı CMK'nın 147/1-c ve 150. maddeleri arasındaki çelişkilere ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Turhan**, Faruk / **Aksan**, Murat, "Ceza Muhakemesinde Şüphelinin İfadesinin Alınması ve Sorguya Çekilmesine İlişkin Hükümlerin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 24, S. 2, s. 307 vd.

dafi yardımından faydalanmak istediğini bildirmesi halinde, baro tarafından bir müdafii görevlendirmesi yapılır (CMK m.147/1-c).

Şüpheliye müdafiden yararlanma hakkının bildirilmesinin, susma hakkına ilişkin bildirimden önce veya en geç bu bildirim ile birlikte bildirilmesi gerekir. Keza suçlama hakkında susma hakkını kullanıp kullanmayacağına ilişkin müdafie danışması gerekebilir⁴⁸.

Hukukumuzda müdafiden yararlanma hakkının kullanılmasına ilişkin ihtiyari müdafilik ve zorunlu müdafilik şeklinde ikili bir ayrıma gidilmiştir⁴⁹.

B. İhtiyari-Zorunlu Müdafilik Sistemleri⁵⁰

1. İhtiyari Müdafilik Sistemi

Müdafii tarafından yapılan savunma, yasa koyucu tarafından verilen öneme göre, zorunlu yahut isteğe bağlı olabilir. Bu anlamda isteğe bağlı savunma; müdafii ile savunulmanın kararının sanığın iradesine bırakıldığı durumlarda söz konusu olacaktır⁵¹.

CMK m.150'de yer alan hükümler⁵² birlikte değerlendirildiğinde; Ceza Muhakemesi Kanunu anlamında zorunlu olarak atanan veya istek

⁴⁸ Şahin / Göktürk, s. 157.

⁴⁹ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı kararından; "...Şüpheli veya sanığın müdafii aracılığıyla savunulması hususunda tercih yapma imkânına sahip olduğu hallerde görev yapan ihtiyari müdafii, görevlendirilmesi hususunda şüpheli veya sanığın iradesinin önem taşımadığı hallerde görev yapan müdafii ise zorunlu müdafiidir. ..."

⁵⁰ Şüpheli veya sanığın bir müdafii hukuki yardımından faydalanmasının zorunlu olmadığı hallerde kendi seçmiş olduğu müdafie; "*seçilmiş ihtiyari müdafii*", şüpheli veya sanığın bir müdafiden faydalanmasının zorunlu olmadığı hallerde, mali gücü yetersiz sanığa istemi üzerine Devlet tarafından baro aracılığıyla atanan müdafie ise; "*atlanmış ihtiyari müdafii*" denir. Buna karşılık; şüpheli veya sanığın bir müdafii hukuki yardımından faydalanmasının zorunlu olduğu hallerde kendisinin seçmiş olduğu müdafie; "*seçilmiş zorunlu müdafii*", şüpheli veya sanığın bir müdafii hukuki yardımından faydalanmasının zorunlu olduğu hallerde kendisine Devlet tarafından baro aracılığıyla atanan müdafie ise "*görevlendirilmiş (atlanmış) zorunlu müdafii*" denir.

⁵¹ Centel, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 4.

⁵² 5271 sayılı CMK'nın "Müdafii görevlendirilmesi" başlıklı 150. Maddesi:

(1) Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafii seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir.

üzerine görevlendirilen müdafii ile vekaletnameli müdafii arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır⁵³.

a. Seçilmiş İhtiyari Müdafii

Şüpheli veya sanık tarafından, yargılamanın her aşamasında dilediği sayıda müdafii seçilebilir ve yardımından faydalanabilir. Şüpheli veya sanığın kanuni temsilcisi var ise, şüpheli veya sanık için müdafii seçme hakkına sahiptir (CMK m.149/1)⁵⁴.

(2) Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir.

(3) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır.

(4) Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

⁵³ YCGK, 14.02.2012 tarih, E.2011/6–254, K. 2012/32 sayılı kararı.

⁵⁴ YCGK, 03.04.2012 tarih, E.2011/9-266, K.2012/139 sayılı kararından; "...5271 sayılı Yasaya göre; bir ceza davasında avukat ile şüpheli, sanık veya hükümlü arasında iki yöntemden birisi ile ilişki kurulabilir. Bunlardan birincisi, koşulları oluştuğunda yasa gereği baroca avukat görevlendirilmesidir. İkincisi ise, şüpheli, sanık veya hükümlünün vekaletname ile avukat tayin etmesidir. 1412 sayılı Yasa döneminde, birinci şekilde görevlendirilen avukata müdafii, ikinci şekilde görevlendirilen avukata ise vekil denilmekte iken 5271 sayılı Yasa bu ikili ayrımı kaldırmış ve 2. maddesinin (c) fıkrasında bunların her ikisi de müdafii olarak tanımlanmıştır. Buna karşın; birinci durumda bir görevlendirme, ikinci durumda ise sözleşmeden kaynaklanan ilişki söz konusudur. Bu yönüyle iki kurum, görevin başlaması, yürütülmesi, sona ermesi, ücret gibi konularda farklılıklar arz etmektedir. Bu genel açıklamadan sonra uyuşmazlığın sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için zorunlu müdafilik ve vekaletnameli müdafilik kurumları üzerinde durulması gerekmektedir. Zorunlu müdafilik kurumunun incelenmesinde; 5271 sayılı CYY'nın 2/1-c maddesinde; şüpheli veya sanığın ceza yargılamasında savunmasını yapan avukat olarak tanımlanan müdafii, öğretide ceza yargılamasını yürüten makamlar önünde şüpheli veya sanığın savunulması görevini üstlenen ve bazı niteliklere sahip olması gereken şüpheli veya sanığın yardımcısı olarak kabul edilmektedir. (Nur Centel/ Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.165, Bahri Öztürk/ M.Ruhan Erdem, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. bası, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s.310-311). Şüpheli veya sanığın müdafii aracılığıyla savunulması hususunda tercih yapma olanağına sahip olduğu hallerde görev yapan müdafie ihtiyari müdafii, görevlendirilmesi hususunda şüpheli veya sanığın iradesinin önem taşımadığı hallerde görev yapan müdafii ise zorunlu müdafiidir. Bu bağlamda, sanığın istemi üzerine baro tarafından görevlendirilmiş olması da ihtiyari müdafii, zorunlu müdafii haline getirmemektedir. Görüldüğü gibi müdafii zorunlu veya ihtiyari olması, şüpheli veya sanığın istemine ya da istemi olup olmadığına bakılmaksızın, yani iradesi dikkate alınmadan atanıp atanmadığına bakılarak belir-

Şüpheli veya sanık tarafından seçilmiş olan müdafinin vekaletnameli olması şart olmayıp, seçilen avukatın kendilerinin müdafii olduğunun yargı makamlarına sözlü yahut yazılı olarak bildirilmesi yeterlidir.

Müdafiden yararlanma hakkı kapsamında var olan "*seçilmiş-atanmış müdafii*" ile "*ihtiyari-zorunlu müdafii*" kavramları ise esasen farklı kavramlardır. Müdafii vasıtasıyla savunulma hususunda şüpheli veya sanığın iradesine bırakıldığı durumlarda görev yapan müdafie, *ihtiyari müdafii*; görevlendirilmesi hususunda şüpheli veya sanığın iradesinin önem taşımadığı hallerde görev yapan müdafie ise *mevcuri veya zorunlu müdafii* denir. Bu itibarla görevlendirilmiş (atanmış) veya seçilmiş müdafii, ihtiyari müdafii olabileceği gibi zorunlu müdafii de olabilir. Müdafii sıfatı, ancak şüpheli veya sanığın kendi hür iradesi ile bir avukatı müdafisi olarak seçmesi halinde veyahut kanuni bir zorunluluk gereği yargılama makamları tarafından yapılan talep üzerine baro tarafından yapılan görevlendirme ile kazanılabilir⁵⁵.

Seçilmiş müdafinin müdafilik statüsü, şüpheli veya sanığın iradesiyle seçilen avukatın iradesinin uyduğu anda başlar. Baro tarafından görevlendirilen seçilmiş müdafinin müdafilik statüsü ise, baro tarafından atama yapıldıktan sonra atanılan avukatın bu atamayı kabul ettiğini baroya bildirdiği anda başlamış olacaktır. Ancak burada kendisine müdafii atandığından bilgisi bulunmayan şüpheli veya sanığın müdafiiine yapılan tebliğ hukuksal bir netice doğurmayacaktır.⁵⁶

b. Görevlendirilmiş (Atanmış) İhtiyari Müdafii

Bir suç nedeniyle şüpheli olarak tespit edilen kişi hakkında bir işlem yapılması söz konusu olduğunda, şüpheliden kendisi için bir müdafii seçebileceği bildirilir. Şüpheli, herhangi bir nedene dayalı olarak müdafii seçemeyeceğini bildirerek talepte bulunursa müdafii görevlendirme-

lenmektedir. (Nur Centel/ Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.176-179; Yener Ünver/Hakan Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, 4. bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.222-223)...”

⁵⁵ Centel / Zafer, s. 188 vd.

⁵⁶ YCGK, 08.10.2013 tarih, E.2013/11-258, K.2013/415 sayılı karar; Sanık müdafinin kanun yollarına başvurmasına ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: Artuç, Mustafa / Elmas, Mehmet Tefik, Ceza Muhakemesinde Duruşma Yönetimi ve İstinaf, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s.398 vd.

si yapılır. Bu görevlendirme talebi, hukuki işlem kim tarafından yapılıyor ise o makam tarafından baroya bildirilir. Aynı durum kovuşturma aşamasında sanık için de geçerli olup, sanık da müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan eder ve talepte bulunur ise, hâkim veya mahkeme tarafından sanık için bir müdafii görevlendirilmesi barodan istenir (CMK m.150/1). Soruşturmanın veya kovuşturmanın bulunduğu yerdeki barodan istenen bu müdafii görevlendirilmiş ihtiyari müdafidir. İhtiyari müdafiiin baro tarafından görevlendirilmiş olması, zorunlu müdafii olduğunu göstermez. Maddi gücü yerinde olmayan şüpheli veya sanık için kolluk, savcılık, sulh ceza hakimliği yahut mahkeme tarafından talep üzerine atanan müdafii 5271 sayılı CMK hükümlerine göre atanırken, henüz şüpheli veya sanık sıfatını almamış bir kişinin mali gücünün yerinde olmaması nedeniyle yapacağı müdafii talebini baro adli yardım bürosuna iletmesi gerekmektedir. Kanuni bir zorunluluk bulunmadan, şüpheli veya sanığın talebi üzerine atanan veya şüpheli veya sanık tarafından seçilen müdafii, ihtiyari müdafidir⁵⁷.

CMK m.150/1 gereğince talep üzerine müdafii atanması halinde, müdafii ücreti hazine tarafından karşılanacak ve beraat etmesi halinde müdafie hazine tarafından ödenen ücret hazinenin üzerinde kalacaktır.

2. Zorunlu Müdafilik Sistemi

Hukukumuzda şüpheli veya sanığın müdafii yardımından yararlanmasına ilişkin zorunluluk bulunmamakla birlikte, şüpheli veya sanığın savunmasını bazı nedenlerden dolayı etkin bir şekilde yapamayacağı, bireysel savunmasının yetersiz kalacağı düşüncesinden hareketle belirli istisnai durumlarda zorunlu müdafilik kurumunu kabul etmiştir⁵⁸.

Şüpheli veya sanığın talebi olmasa dahi, bir müdafii tarafından savunulmasının yasal olarak zorunlu tutulması halinde, zorunlu savunma söz konusu olacaktır⁵⁹. Ceza hukukumuzda zorunlu müdafilik sisteminin bulunmasının amacı, maddi imkanı yeterli olmayan şüpheli veya

⁵⁷ Centel / Zafer, s. 189.

⁵⁸ Artuç, Mustafa, Pratik Ceza Muhakemesi Kanunu - Açıklamalı, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s.461.

⁵⁹ Centel, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 4, Centel / Zafer, s. 188 vd.

sanığın savunma hakkını gereği gibi kullanamamalarından kaynaklanabilecek hak kayıplarının önlenerek adil yargılanmanın gerçekleştirilmesidir⁶⁰.

1412 sayılı CMUK, ihtiyari müdafilik sistemini kural olarak benimsemiş olup, sadece belli durumlarda zorunlu müdafilik sistemini getirmiştir. 5271 sayılı CMK ise, zorunlu müdafilik sistemini önemli ölçüde genişletmiştir. 5271 sayılı CMK'nın 150/2-3. maddesinde belirtilen durumlar haricinde, gözlem altına alma (CMK m.74/2), sanığın tutuklanması talebiyle mahkemeye sevk edilmesi (CMK m.101/3), duruşma disiplinini bozması nedeniyle duruşma dışına çıkartılan sanığın yokluğunda duruşma yapılması (CMK m.204/1) ve kaçak sanıklar hakkında duruşma yapılması (CMK m.247/3) hallerinde de şüpheli veya sanığın talebi bulunmasa ve hatta açık bir ifade ile müdafii istemediğini beyan etse dahi müdafii görevlendirmesi yapılması zorunluluğu bulunmaktadır⁶¹.

a. Seçilmiş Zorunlu Müdafii

Hukukumuzda şüpheli veya sanığın bir müdafii hukuki yardımına başvurma zorunluğu yer almamaktadır. Yasa koyucu tarafından bazı durumlarda genel kuralın istisnası olarak zorunlu müdafilik halleri düzenlenmiştir⁶². Şüpheli veya sanıktan beklenen esas itibariyle müdafii kendilerinin seçmesidir. Bu halde şüpheli veya sanık ile avukat arasında yapılacak olan bir avukatlık sözleşmesiyle müdafilik ilişkisi kurulmuş olur.

Zorunlu müdafiden yararlanmanın zorunlu olması halinde, bir müdafii seçilmiş ise, bu müdafii *seçilmiş zorunlu müdafii* sıfatını alır. Zorunlu müdafiliğin söz konusu olmaması halinde müdafii seçilmiş ise,

⁶⁰ Zafer, s. 519.

⁶¹ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı kararı; Ünver / Hakeri, s.235 vd.; Terör dosyalarında zorunlu müdafii mahkeme başkanı tarafından (ihtiyari müdafii bulunsa dahi) atanması gerektiğine ilişkin görüş için bkz.: Kunter / Yenisey / Nuhoglu, s. 267.

⁶² Hukukumuzda yer alan düzenlemelerin müdafiliği dolaylı yoldan mecburi hale getirdiğine ilişkin görüş için bkz.: Soyaslan, Doğan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 196 vd.

şüpheli veya sanığın seçtiği müdafii, *ihtiyari seçilmiş müdafii* sıfatını alacaktır⁶³.

b. Görevlendirilmiş (Atanmış) Zorunlu Müdafii

Maddi gücü yeterli olmayan veyahut başka sebeplerle müdafisi bulunmayan şüpheli veya sanık için ilgili mercilerin (kolluk, savcılık, sulh ceza hakimliği veya mahkemenin) talebi üzerine baro tarafından görevlendirme yapılır. Söz konusu görevlendirmenin kabul edildiğinin atanan müdafii tarafından baroya bildirilmesi itibariyle de şüpheli veya sanık ile müdafii arasında müdafilik ilişkisi kurulmuş farz edilir.

CMK'ya göre; şüpheli veya sanığın kendisini savunamayacak derecede malul olması, sağır ve dilsiz olması, 18 yaşından küçük yani çocuk olması, alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı hakkında soruşturma veya kovuşturma olması, gözlem altına alınma, tutuklanmasının talep edilmesi, davranışları nedeniyle hazır bulunması halinde duruşmanın düzenli olarak yürütülmesini tehlikeye sokan sanığın yokluğunda duruşma yapılması halinde, kaçak sanık hakkında duruşma yapılması halinde ve seri muhakeme usulünün uygulanması hallerinde; şüpheli veya sanık tarafından müdafii talebinin bulunmadığı bildirilse dahi, müdafii atanması zorunluluğu bulunmaktadır.

C. Görevlendirme – Seçilme Usulü

Şüpheli veya sanığın müdafiiyi her zaman istediği şekilde seçme hakkı vardır. Şüpheli veya sanığın müdafiiye güvenmesi esastır. Ancak şüpheli veya sanığın müdafiiyi kendisinin seçmediği, yani yargı mercileri tarafından görevlendirme talebi üzerine baro tarafından atama yapılması halinde belirli bir müdafii seçme imkanı bulunmamaktadır⁶⁴.

Şüpheli veya sanık (veyahut kanuni temsilcisi) tarafından seçilen müdafii soruşturma veya kovuşturmada görev yapabilmesi için özel

⁶³ Centel / Zafer, s. 188 vd.

⁶⁴ Müdafii görevlendirilmesine ilişkin 1412 sayılı CMUK hükümlerinin uygulanması ve görüşler için bkz.: Centel, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 91 vd.; Şüpheli veya sanığın kendisine atanacak müdafii seçme hakkı tanınmasının gerekli olup olmadığına dair açıklamalar için bkz.: Karakehya, Hakan / Tepecik, Filiz, "Sanığa Atanmış Müdafiiyi Seçme Hakkı Tanınmasının Asimetrik Bilgi Teorisi Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C. 8, S. 4, 2019, s. 30-39.

bir şekil şartı öngörülmemiştir. Müdafinin vekaletname göstermesi şart koşulmamış olup, şüpheli veya sanığın yargı makamlarını bir şekilde bilgilendirmesi yeterlidir⁶⁵. Bu bilgilendirme sözlü veya yazılı olabilir.

CMK m.150 uyarınca müdafii görevlendirilmesi gerektiğinde, soruşturma evresinde ifadeyi alan merci (Savcılık, kolluk olarak emniyet veya jandarma) veya sorguyu yapacak olan sulh ceza hâkimliğinin talebi üzerine baro tarafından görevlendirme yapılır. Kovuşturma evresinde ise bu talep, mahkeme tarafından yapılır. Görevlendirme işlemini gerçekleştirecek olan baro, soruşturmanın ya da kovuşturmanın yapıldığı yerde bulunan barodur (CMK m.156/2).

Soruşturma sırasında görevlendirilen müdafinin görevi kovuşturma aşamasına geçilmesiyle birlikte son bulur. Gerekmesi halinde kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından barodan yeniden müdafii talebinde bulunulmalıdır⁶⁶. Mahkeme tarafından nihai karar verildikten sonra da zorunlu müdafii görevlendirmesi yapılması mümkündür⁶⁷.

⁶⁵ Yenisey / Nuhoğlu, s. 212.

⁶⁶ Yargıtay 19. C.D., 11.12.2020 tarih, E.2019/11851, K.2020/19346 sayılı karar.

⁶⁷ Yargıtay 4. C.D., 15.02.2016 tarih, E.2015/25236, K.2016/2449 sayılı kararından: "...5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 150/2. maddesinde düzenlenen zorunlu müdafilik sistemi, kendisini hiç veya yeterli düzeyde savunamayan şüpheli veya sanıklar için öngörülen ve onların haklarının her düzeyde savunulabilmesi için ihdas edilen, isteme bağlı olmayan bir düzenlemedir. Dolayısıyla yargılama safhasında zorunlu müdafii atanmasının unutulduğunu fark eden mahkeme, karar verildikten sonra bu hususu fark ettiğinde, CMK'nın 150/2. maddesi uyarınca sanığa zorunlu müdafii atanması için gerekli yazışmaları yapabilecek ve kanun yoluna başvuru yapıp yapılmayacağını değerlendirmesi için, gerekçeli kararı atan zorunlu müdafiiye tebliğ edecektir. Ceza Muhakemesi Hukukunda karardan sonra zorunlu müdafii atanamayacağına dair bir düzenleme yer almadığı gibi, bu kurumun ihdas nedeni, savunma hakkının önemi, adil yargılanma ilkesi ve usul ekonomisi ilkeleri bir bütün halinde değerlendirildiğinde de bu sonuca ulaşmak hakkaniyete uygun olacaktır. Karardan sonra atan zorunlu müdafii hükmü temyiz ettiğinde olağan kanun yolu olan temyiz süreci işleyecek ve hüküm her yönüyle denetlenebilecektir. Zorunlu müdafii atanması yoluna gidilmemiş veya atan müdafii kararı temyiz etmemiş ise, kesinleşen bu karara karşı ikincil ve olağanüstü nitelikte olan kanun yararına bozma yoluna başvurulması da mümkündür. Somut olayda zorunlu müdafii atanması için kanun yararına bozma istemi reddedilerek, dosyanın mahalline iadesi düşünülebilir ise de, savunma hakkının kısıtlanmasına ilişkin olan ve CMK'nın 289/1-(e,h) maddesine göre, hukuka kesin aykırılık halleri içerisinde yer alan bu husus, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141/4. maddesinde belirtilen usul ekonomisi de gözetilmek suretiyle, olağan nitelikteki temyiz kanun yolu ile

Müdafî tarafından baronun görevlendirilmesinin kabul edildiği anda, müdafîlik görevi başlamaktadır. Şüpheli veya sanığın daha sonra başka bir müdafî temin etmesi duumunda ise, baroca atanan müdafîin görevi sona ermektedir (CMK m.156/3).

D. Müdafî Sayısı

Daha önce yürürlükte bulunan mülga 1412 sayılı CMUK hükümlerinde, aynı anda en çok kaç müdafîin görev yapabileceği belirtilmediğinden eleştiri konusu yapılmakta idi⁶⁸. Muhakemenin uzaması ve engellenmesi ihtimalini kaldırmak amacıyla, müdafî sayısının sınırlanması gerektiğine ilişkin görüşler ortaya konulmuştu.⁶⁹ Daha sonra 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı CMK'da ise, müdafî sayısının sınırlandırılması öngörülmüş ise de, sadece bazı durumlar ile sınırlı tutulmuştur.

CMK m.149'da; şüphelinin veya sanığın, yargılamanın her safhasında dilediği sayıdaki müdafîin yardımından yararlanabileceği belirtildikten sonra, soruşturma aşamasında **"ifade almada" en fazla üç avukatın** hazır bulunabileceği belirtilmiştir (CMK m.149/2). Buradaki sınırlama soruşturma evresinde ve sadece ifadesinin alınması esnasında yapılan bir sınırlamadır⁷⁰. Soruşturma evresinde şüphelinin ifade alınması haricinde, müdafî sayısının sınırlandırılması ise söz konusu değildir⁷¹. İfade alma işlemi kollukta yahut savcılıkta yapıldığından sorgu işlemi

aynı sonuçları doğuracak olan kanun yararına bozma yoluyla incelenebilir kabul edilmiştir. ..."

⁶⁸ Müdafî sayısının sınırlandırılması gerektiğini savunan yazarlar için bkz.: **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 102; Üç müdafîiden daha fazla müdafîin işlemlere katılmasının, işlemin usulüne uygun bir şekilde yapılmasını engelleyeceği görüşü için bkz.: **Kunter / Yenisey / Nuhoğlu**, s. 262; Benzer şekilde savunma hakkının kötüye kullanıldığı izleniminin bulunması halinde yargıç tarafından müdafî sayısının sınırlandırılması gerektiğine ve müdafî sayısı için kanuni bir düzenleme gerektiğine ilişkin görüş için bkz.: **Yurtcan**, s. 244; Mevcut kanuni düzenlemeye göre soruşturma aşamasında sadece ifade almada müdafî sayısı kısıtlaması olduğuna ancak genel olarak müdafî sayısının kısıtlanması gerektiğine dair görüş için bkz.: **Yenisey / Nuhoğlu**, s. 206 vd.

⁶⁹ **Centel**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 102 vd.

⁷⁰ **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 204 vd.

⁷¹ Soruşturma evresinde sadece ifade alma esnasında değil, tüm soruşturma evresinde avukat sayısının üçü geçemeyeceğine ilişkin açıklamalar için bkz.: **Şahin / Göktürk**, s. 219 vd.

sırasında müdafî sınırlaması da bulunmamaktadır⁷².

Diğer sınırlama ise, 676 sayılı KHK ile CMK'nın 149. maddesinin 2. fıkrasına eklenen cümle ile getirilmiştir. Buna göre; **“örgüt faaliyeti çerçevesinde” işlenen suçlar için yürütülen kovuşturma sırasında “duruşmada” en fazla üç avukatın hazır bulunabileceği** belirtilerek sınırlama getirilmiştir. Yine burada da müdafî sayısına ilişkin yapılan sınırlama dar kapsamda tutulmuş, sadece örgütlerin faaliyetleri kapsamında işlenen suçlar için bir sınırlama yapılmıştır. Diğer tüm suçlar için yapılan kovuşturmalarda herhangi bir müdafî sayısı kısıtlaması söz konusu olmayacağı gibi, *örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarda dahi sadece duruşma esnasında en fazla üç avukat hazır olabilecektir.*

Baro tarafından yapılan görevlendirmelerde ise her bir şüpheli veya sanık hakkında yalnızca bir müdafî görevlendirmesi yapılmaktadır. Bu düzenlemeler ile getirilen müdafî sayısına ilişkin sınırlamalar, şüpheli veya sanığın seçeceği müdafî sayısını sınırlanmadığı gibi, ilk ifade alma veya duruşma yapılmasından sonraki ifade alma işlemlerinde ve duruşmada, (en çok üç müdafî sayısını geçmemek kaydıyla) önceki müdafilerden farklı olarak başka müdafilerin hazır bulunmasını engeller bir hüküm de içermemektedir.

Her şüpheli veya sanığın birden fazla müdafî bulunabileceği gibi, bir müdafî tarafından birden fazla şüpheli veya sanığın müdafîlik görevi üstlenilmiş olabilir. Ancak bu durumda müdafîliği üstlenilen şüpheli veya sanıkların yararlarının birbirine uygun olması, menfaat çatışmasının bulunmaması gerekir (CMK m.152). Aksi takdirde aynı müdafî tarafından savunulması, şüpheli veya sanığın savunma hakkının kısıtlanması sonucu doğurabilecektir. Birden fazla şüpheli veya sanığa bir müdafî atanmış ve yararlarının birbirine uygun olmadığı tespit edilmiş ise, bu durumda müdafî seçme hakkı tanınmalı, müdafîsi kalmayan şüpheli veya sanığa yeni bir müdafî atanmalıdır.

E. Müdafî Ücreti

Seçilmiş müdafî ile şüpheli veya sanık arasındaki müdafîlik ilişkisi, şüpheli veya sanık tarafından veyahut bu kişilerin kanuni temsilcisi tarafından müdafî ile aralarında yapılacak olan bir avukatlık sözleşme-

⁷² Gökçen / Balcı / Alşahin / Çakır, s. 230.

siyle kurulur. Özel hukuk sözleşmesi olan avukatlık ücret sözleşmesi taraflar arasında serbestçe belirlenir. Ancak ücretsiz müdafilik yapılması halinde bu durumun müdafinin bağlı olduğu baroya bildirmesi gerekmektedir (Avukatlık Kanunu m.164/4). Keza ücretin belirlenmediği ya-hut başka sebeplerle avukatlık ücretinin belirli olmadığı durumlarda avukatlık asgari ücret tarifesi geçerli olacaktır.

CMK m.324/1'e göre ödenmesi gereken avukatlık ücretinin yargı-lama giderlerinden sayıldığı, "Sanığın yükümlülüğü" başlıklı 325/1. Maddesi uyarınca ise, sanık hakkında aleyhe bir karar verilmesi duru-munda bütün yargılama giderlerinin sanığa yükletileceği hüküm altına alınmıştır.

5271 sayılı CMK'nın 150/1. maddesi uyarınca, şüpheli veya sanığın müdafii seçmemesi ve seçebilecek durumda olmadığını belirterek talepte bulunması halinde, kendisine bir müdafii görevlendirilir. Bu şekilde ya-pılan bir görevlendirmedeki yargılamada sanık aleyhine bir karar çık-ması halinde, müdafii ücreti yargılama gideri olarak sanıktan tahsil edi-lecektir (CMK m.325/1).

Mevzuatımızda yer alan hükümlere göre⁷³, müdafii ücreti yargıla-ma gideri olarak kabul edildiğinden, hakkında ceza veya güvenlik ted-birine hükmedilen sanığa yargılama gideri olarak yükletilmekteyken, AİHS hükümlerine göre ancak maddi olanaklardan yoksun ise ve adala-etin yerine getirilmesi için gerekli olması halinde sanığın müdafiden ücretsiz olarak yararlanması öngörülmektedir.

Bu kapsamda şüpheliye veya sanığa CMK'nın 150/2. maddesi uya-rınca talepleri olmaksızın zorunlu olarak müdafii atanması halinde, zo-runlu müdafii ücretinin yargılama giderlerine dahil edilmemesi ve sanık-tan tahsil edilmemesi gereklidir⁷⁴. Keza sanığa CMK m.150/3 uyarınca zorunlu müdafii atanmış olması halinde, sanığı vekaletname ile temsil

⁷³ Zorunlu müdafii giderinin yargılama gideri olduğuna ilişkin tüm mevzuat hüküm-leri ve açıklamalar için bkz.: YCGK, 16.03.2021 tarih, E.2017/1-144, K.2021/107 sayılı karar.

⁷⁴ YCGK, 02.04.2019 tarih, E.2018/13-296, K.2019/269 sayılı karar.

etmeyen zorunlu müdafî lehine ve hazine aleyhine vekalet ücretine de karar verilemez⁷⁵.

V. ZORUNLU MÜDAFİLİĞİ GEREKTİREN HALLER

Ceza yargılaması hukuku alanında ileri olan ülkelerde “*müdafisiz sanık olmaz*” ilkesi gereğince yargılama muhakkak müdafî eşliğinde yürütülmektedir⁷⁶. Türk ceza hukukunda ise, bir müdafî ile savunma yapılması mecburiyeti konusunda, şüpheli veya sanığın talebi, biyolojik, fizyolojik ve/veya zihinsel durumu ile işlediği iddia olunan suçun ağırlığı göz önünde bulundurulmaktadır⁷⁷. Yukarıdaki açıklamalarımızda da yer verildiği üzere, 5271 sayılı CMK’nın değişik maddelerinde zorunlu müdafîliği gerektiren hallere ilişkin hükümler yer almakta olup zorunlu müdafîliği gerektiren durumlar şu şekildedir:

A. Şüpheli veya Sanığın On Sekiz Yaşını Doldurmamış (Çocuk) Olması

On sekiz yaşını doldurmamış kişiler yani çocuklar⁷⁸ hakkında, fiziksel ve bedensel olgunluk sürecini tamamlamış olsa ve ruhi bakımdan herhangi bir maluliyet durumları olmasa dahi, bazı amaçlarla ceza ve yaptırım düzenleyen kanunlarımızda özel düzenlemeler bulunmaktadır⁷⁹. 5237 sayılı TCK m.31’de, ceza sorumluluğunun 18 yaşına kadar olan kişiler için farklı olduğu kabul edilmiş olup, 3 grup yaş küçüklüğü kabul edilmiştir. Fiil işlendiği sırada on sekiz yaşını doldurmamış çocuklar yönünden kanunlarımızda birçok düzenleme yer almaktadır⁸⁰.

CMK m.150/2 uyarınca, (suça sürüklenen) çocuğun müdafîsinin bulunmaması halinde, *istemi aranmaksızın* çocuk için bir müdafî görevlendirilir. 5237 sayılı TCK’nın 6/1-b maddesi uyarınca çocuk deyimin-

⁷⁵ Yargıtay 3. C.D., 21.09.2020 tarih, E.2020/11612, K.2020/11296 sayılı karar.

⁷⁶ **Yurtcan**, s. 249.

⁷⁷ **Soyaslan**, s. 196.

⁷⁸ Hükümet tasarısında on beş yaş üstü çocukların “küçük”ler olarak isimlendirildiğine ilişkin açıklamalar için bkz.: **Özgenç**, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005, s. 445.

⁷⁹ **Özgenç**, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), s. 445; Yaş küçüklüğüne ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Özgenç**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 457 vd.

⁸⁰ Yaş gruplarına ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Akbulut**, Berrin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s.536 vd.

den, henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişinin anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Çocuğun yaşına ilişkin tespit yapılırken suç tarihi esas alınmakta olup, Yargıtay da; suç tarihi itibarıyla on sekiz yaşını doldurmamış çocuk için istemi aranmaksızın müdafî görevlendirmesinin yapılması gerektiğini, ancak ifade veya sorgu tarihinde on sekiz yaşını doldurmuş olması halinde, müdafî talebi olup olmadığının sorulması, talebinin bulunması halinde müdafî görevlendirmesinin yapılması gerektiğini, aksi halde ise müdafî tayinine gerek olmadığından ifade ve sorgusunun müdafî bulunmadan yapılması gerektiğini kararlarında defaten belirtmiştir⁸¹. Suça sürüklenen çocuğun daha sonradan on sekiz yaşını doldurmuş olması ve savunmasını verirken müdafî talebi olmadığını da belirtmesi halinde, müdafinin artık sanığı temsil hakkı bulunmadığından müdafî tarafından kanun yollarına dahi başvurulamayacak, başvuru yapması halinde ise hukuki sonuç doğurmayacaktır⁸².

Yasa koyucunun kendisini savunmada ve ifade etmede yetersiz kalması kuvvetle muhtemel olan suça sürüklenen çocuklar⁸³ için müdafiden yararlanma hakkının zorunlu olması yanında, işlenen suç fiilinin hukuki sonuçlarını ve anlamlarını algılayabilme kabiliyetinin bulunup bulunmadığına ilişkin olarak yargılama makamlarına araştırma yükümlülüğünü yüklemiştir.

Suçta sürüklenen çocuğun on sekiz yaşını doldurmuş olması ve müdafî yardımından yararlanmaya devam etmek istediğine ilişkin bir talebinin bulunmadığını belirtmesi halinde, zorunlu müdafinin görevi sona ermekle birlikte mahkemenin buna ilişkin bir karar vererek, zorunlu müdafinin görevinin sona erdirildiğinin ara bir karar ile açıklaması gerekmektedir. Aksi takdirde müdafinin görevi devam edecektir⁸⁴.

⁸¹ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı karar.

⁸² Yargıtay 2. C.D., 16.09.2020 tarih, E.2020/5711, K.2020/8847 sayılı karar.

⁸³ "Suç işlemiş çocuk" ifadesi yerine "suça sürüklenen çocuk" ibaresi kullanılmasının daha lehe olduğuna ve çocuklar hakkında kanun ve uluslararası sözleşmelerde düzenlenen hükümlere ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz.: **Akbulut**, s.537 vd.

⁸⁴ İlgili karar için bkz.: Yargıtay 13. C.D., 16.10.2018 tarih, E.2018/4852, K.2018/14000 sayılı karar.

B. Şüpheli veya Sanığın Kendisini Savunamayacak Derecede Malul Olması

CMK m.150/2 uyarınca, şüphelinin veya sanığın kendisini savunamayacak derecede **malul olması** ve müdafinin bulunmaması halinde, talebi istenmeksizin bir müdafî görevlendirmesi yapılır. *Sakat veya hasta kimse*⁸⁵ anlamına gelen “*malul*” kelimesinin 5271 sayılı CMK’da açık bir tanımı yapılmamıştır. Malullük, akli veya fiziki bir rahatsızlıktan kaynaklı olabilir. Bireysel savunmanın yetersiz olacağı şüphesi taşıyan her türlü sakatlık veya hastalık somut olay özelinde değerlendirilmeli ve kendisini savunamayacak düzeyde malullük tespit edilirse müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık için barodan müdafî görevlendirmesi talep edilmelidir.

Akıl hastalığı olarak adlandırılan birtakım psikik bozukluklar nedeniyle, insanların davranışlarının hukuki anlamlarını, sonuçlarını algılamak ve davranışlarını yönlendirme yeteneklerinden yoksun olmaları söz konusu olabilmektedir. Şizofreni, mani hastalığı, paranoya, epilepsi hastalığı, zeka geriliği, yaşlılık bunaklılığı (demans senil), kleptomani, uyur gezerlik, hipnotik telkin gibi anormal durum ve hastalığı bulunan kişilerin kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığı veyahut azalıp azalmadığı hususlarında araştırma yapılması ve buna göre yargılama sürecinin devam ettirilmesi gereklidir⁸⁶. Şüpheli veya sanığın bir takım sebeplerle malul olması halinde, malul olan kişinin yargılama sırasında bireysel savunmasını etkin bir şekilde yapması beklenilemeyeceğinden, bir müdafii hukuki yardımından faydalandırılması ihtiyacı doğmaktadır.

TCK m.32/1 kapsamında akıl hastalığı olduğu belirlenen şüpheli veya sanığa CMK m.150/2 uyarınca müdafî atanması gerekmekte olup, yargılama sırasında tayin edilen müdafî huzurunda savunmasının alınması zorunludur, aksi durum savunma hakkının kısıtlanması sonucunu doğuracaktır⁸⁷.

⁸⁵ Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük (online), <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi 07.09.2021).

⁸⁶ **Özgenç**, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), s. 449 vd.

⁸⁷ Yargıtay 4. C.D., 15.06.2020 tarih, E.2016/3444, K.2020/6760 sayılı karar; Yargıtay 4. C.D., 30.06.2020 tarih, E.2016/10547, K.2020/8403 sayılı karar.

Kusurluluğu azaltan ve ortadan kaldıran neden olarak akıl hastalığının ne olduğu ve hangi hastalıkların kişinin ceza sorumluluğu üzerinde etkili olduğu hususu kanunlarda belirtilmemiştir⁸⁸. Yapılan yargılamalar sırasında şüpheli veya sanığın malullük durumlarının tespitine yönelik araştırmalarda; yüksek oranda özürlü olduğu anlaşılan⁸⁹, kısmi akıl hastalığı bulunan⁹⁰, % 90 oranında görme engeli bulunan⁹¹, % 50 işitme kaybı, % 30 konuşma bozukluğu ile % 74 vücut fonksiyon kaybı bulunan⁹², mental retardasyon ve dizartrik konuşma bozukluğu tanısı konulan, % 60 özürlü olan⁹³, bipolar bozukluk tanısı konulan⁹⁴ ve sınır mental kapasite tanısı konulan⁹⁵ şüpheli veya sanıkların kendini savunamayacak derecede malul oldukları tespit edilmiştir. Şüpheli veya sanığın akıl hastalığının hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde rapor alınarak yargılama sırasında ortaya konulması gerekir.

C. Şüpheli veya Sanığın Sağır ve Dilsiz Olması

Doğuştan işitme yeteneğine sahip olunmaması veyahut küçük yaşlarda işitme kaybı yaşanması halinde konuşma yeteneği de gelişmez. İşitme yeteneğine sahip olmayan kişilerin algılama yeteneği de tam olarak gelişmez⁹⁶. Bu nedenle sağır ve dilsizlerin bireysel savunmalarında yetersiz kalacağı varsayılmış ve zorunlu müdafî atanması zorunlu kılınmıştır.

CMK'nın 150/2. maddesi uyarınca, sağır ve dilsiz olduğu anlaşılan şüpheli veya sanığa zorunlu müdafî tayin edilerek, müdafî huzurunda savunmasının alınması zorunludur⁹⁷. Sağır ve dilsizlerin kusur yeteneğine ilişkin olarak ise, 5235 sayılı TCK'nın 33. maddesinde düzenleme

⁸⁸ Akbulut, s. 549.

⁸⁹ Yargıtay 12. C.D., 13.02.2020 tarih, E.2019/1339, K.2020/1473 sayılı karar.

⁹⁰ Yargıtay 8. C.D., 08.01.2020 tarih, E.2019/13436, K.2020/261 sayılı karar.

⁹¹ Yargıtay 15. C.D., 17.10.2019 tarih, E.2017/36123, K.2019/10163 sayılı karar.

⁹² Yargıtay 3. C.D., 20.06.2018 tarih, E.2018/4024, K.2018/11204 sayılı karar.

⁹³ Yargıtay 4. C.D., 15.02.2016 tarih, E.2013/35771, K.2016/2502 sayılı karar.

⁹⁴ Yargıtay 4. C.D., 15.02.2016 tarih, E.2015/25236, K.2016/2449 sayılı karar.

⁹⁵ Yargıtay 4. C.D., 17.12.2015 tarih, E.2015/22511, K.2015/40226 sayılı karar.

⁹⁶ Özgenc, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 470.

⁹⁷ Yargıtay 7. C.D., 08.07.2020 tarih, E.2017/11958, K.2020/11450 sayılı karar.

yapılmış olup, kusur yeteneğini etkileyen sağır ve dilsizliğin doğuştan veya küçük yaşta olan sağır ve dilsizlik olduğu kabul edilmektedir⁹⁸.

Şüpheli veya sanığın sağır ve dilsiz olduğuna ilişkin bir iddia yahut tespit var ise, kişinin sağır ve dilsiz olduğuna dair rapor aldırılmalıdır⁹⁹. Sağır ve dilsizin savunması alınırken, sağır ve dilsizlerin anlatımlarını anlayan ve tercüme eden işaret dili uzmanının bulundurulmaması halinde savunma hakkı kısıtlanmış olacaktır¹⁰⁰.

Sağır ve dilsiz olan sanığa görevlendirilen zorunlu müdafii ve tercüman ücretlerine ilişkin giderler Devlet Hazinesi tarafından karşılanır, CMK m.324/5 gereğince yargılama giderinden sayılmazlar¹⁰¹. AİHS'nin 6/3. maddesi hükmüne göre de, kişilerin kendilerine yöneltilen suçlamanın nedenini ve niteliğini anladığı bir dille, ayrıntılı olarak öğrenme hakkı ve ayrıca yargılama sırasında da para ödemeksizin bir tercümanın yardımından yararlanma hakkı bulunmaktadır¹⁰².

D. Alt Sınırı Beş Yıldan Fazla Hapis Cezasını Gerektiren Suçlar

CMK m.150/3. maddesi gereğince; alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan yargılamada, şüpheli veya sanığın müdafiiinin bulunmaması halinde, talebi aranmaksızın müdafii görevlendirilir.

TCK'nın maddelerinin bir kısmında "beş yıldan az olamaz" gibi ifadelere de yer verilmiş olup, verilebilecek cezanın alt sınırının beş yıl olduğunun belirtildiği hükümler yer aldığı gibi, daha yüksek ceza hükmü içeren maddeler de bulunmaktadır.

Keza CMK m.150/3'ün ilk halinde, "üst sınırı en az beş yıl hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı..." şeklinde idi. Bu hüküm itibariyle birçok yargılama dosyasında müdafii görevlendirilmesi zorunlu hale gelmekteyken, 06.12.2006 tarih ve 5560 sayılı Kanun ile, "alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı..." şeklinde değiştirilerek zorunlu müdafilik uygulaması daraltılmıştır. Yasa koyucu-

⁹⁸ Akbulut, s. 553.

⁹⁹ Yargıtay 13. C.D., 02.10.2019 tarih, E.2019/3353, K.2019/13652 sayılı karar.

¹⁰⁰ Yargıtay 2. C.D., 01.07.2019 tarih, E.2019/795, K.2019/11811 sayılı karar.

¹⁰¹ Yargıtay 19. C.D., 29.01.2020 tarih, E.2017/5314, K.2020/577 sayılı karar.

¹⁰² Yargıtay 6. C.D., 25.11.2019 tarih, E.2017/2172, K.2019/5781 sayılı karar.

nun alt sınırı beş yıl olan suçlar için zorunlu müdafî görevlendirilmesi zorunluluğunu kaldırmasını bilinçli olarak tercih ettiği anlaşılmakta olup, “**beş yıldan az olamaz**” ibaresi içeren TCK m.87/1-son (aynı şekilde TCK m.87/2-son) maddesindeki hüküm uyarınca müdafî görevlendirme zorunluluğu bulunmamaktadır¹⁰³. Yine şüpheli veya sanığın birden fazla suç işlediği iddia edilmiş ise, tüm suçların alt sınırlarının toplamına göre hesaplama yapılmaz, suçlardan alt sınırı en yüksek hangi suç ise alt sınır hesabı buna göre yapılır¹⁰⁴.

Suç için öngörülen cezanın alt sınırı beş yıl veya beş yıldan az olmakla birlikte, daha sonra yasa koyucu tarafından yapılan değişiklik ile öngörülen cezanın alt sınırının beş yıldan fazla olması halinde, suç için öngörülen cezanın alt sınırı itibariyle zorunlu müdafî tayini gerekecektir¹⁰⁵.

Cezanın alt sınırının tespitinde nitelikli hallerin ve cezayı ağırlaştırıcı nedenlerin göz önüne alınıp alınmayacağı noktasında kanunda bir belirleme yapılmamıştır. Silahlı terör örgütüne üye olma suçundan yapılan yargılamalarda, suç için öngörülen cezanın alt sınırının (TCK m.314/2’de) beş yıl olması nedeniyle, Yargıtay tarafından bu suç için yapılan yargılamalarda müdafî bulunmaması halinde bu husus bozma nedeni yapılmamakta iken, daha sonra içtihat değişikliğine gidilmiş, (3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yer alan hüküm gereği) nitelikli hal veya ağırlaştırıcı nedenler de göz önünde bulundurulurken istenilen sonuç cezanın esas alınması gerektiği yönünde karar verilmiştir¹⁰⁶.

¹⁰³ YCGK, 22.04.2014 tarih, E.2013/3-690, K.2014/199 sayılı karar.

¹⁰⁴ **Soyaslan**, s. 197.

¹⁰⁵ Yargıtay 10. C.D., 16.09.2020 tarih, E.2020/6151, K.2020/3659 sayılı karar: “Uyuşturucu ticareti yapma (TCK m.188/3) suçu için öngörülen cezanın alt sınırı beş yıl hapis iken, 18/06/2014 tarihli 6545 sayılı kanun ile yapılan değişiklik ile suç için öngörülen alt sınır “on yıldan az olmamak üzere hapis” olarak değiştirilmiş olup, yapılan değişiklik nedeniyle yargılama sırasında müdafî bulunması zorunlu suçlar arasına girmiştir.”

¹⁰⁶ Buna ilişkin olarak **Yargıtay 16. Ceza Dairesi vermiş olduğu kararında**¹⁰⁶; “5271 sayılı CMK’nın zorunlu müdafîlik sistemini, istisna olmaktan çıkararak adeta kural haline getirecek şekilde zorunlu müdafîlik sisteminin uygulama alanını genişletmesi, özellikle Dairemizin 16.01.2018 tarih ve 2017/3415 E. 2018/495 K. sayılı ilamında “temyiz edilebilirlik sınırı belirlenirken suçun temel şeklinde belirlenen cezanın değil nitelik hal ve ağırlaştırıcı nedenler de gözönünde bulundurulurken istenilen sonuç cezanın esas alınması” gerektiğine

Söz konusu karardan sonra Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından verilen kararda ise, silahlı terör örgütüne üye olma suçunun alt sınırının temel halinin 5 yıl olması göz önüne alınarak zorunlu müdafii atanması mecburiyetinin bulunmadığı yönünde oyçokluğu ile karar verilmiştir¹⁰⁷. Ancak Yargıtay 16. Ceza Dairesinin verdiği kararında da gerekçelendirdiği üzere, 3713 sayılı TMK'da yer alan ve cezada artırım yapılmasını öngören hükmün mahkemeye herhangi bir takdir hakkı tanımaması itibariyle, silahlı terör örgütü suçunun alt sınırın beş yıldan fazla olduğunun kabulü gerekmektedir.

yönelik gerekçesi, gerçekten de pratik olarak bakıldığında, suç isnadı altında olan bir birey için önemli olan hususun; hakkında istenen hapis cezasının alt veya üst sınırının uzunluğu olması olup bu alt ve üst sınırın uzunluğunun ister cezanın temel şeklinden kaynaklansın isterse suçun nitelikli hali veya ağırlaştırıcı nedeninden kaynaklansın belirtilen sonucun değişmeyeceği, aksi durumun kabulü yani, CMK'nın 150/3 maddesinde düzenlenen "beş yıllık sınırın" belirlenmesinde ağırlaştırıcı neden veya nitelikli hal uygulanması sebebiyle üst sınırın beş yılın üstüne çıkması durumunda zorunlu müdafii atanmasının gerekmediğini kabul etmenin sanıkların "savunma haklarının kısıtlanması ve bunun sonucunda adil yargılanma" hakkından mahrum edeceği, bunun da adalete erişim hakkını sınırlayacağı apaçık ortadadır. Bu nedenlerle, silahlı terör örgütü üyesi olmak suçlarının 3713 sayılı TMK'nın 3. maddesinde düzenlenen mutlak terör suçlarından olması, aynı Kanununun 5. maddesi kapsamında mutlak terör suçlarında her halükarda 3713 sayılı TMK'nın 5. maddesinin herhangi bir takdir hakkı olmaksızın uygulanmasının zorunlu olduğu, bu kapsamda "silahlı terör örgütü üyesi olmak suçlarında cezanın alt sınırın beş yıldan fazla olduğu" nazara alındığında, sanık hakkında, "silahlı terör örgütü üyesi olmak" suçundan yapılan yargılama sırasında, CMK'nın 150/3 maddesi gereğince isteğine bağlı olmaksızın hatta açıkça müdafii istemediğini beyan etse bile müdafii görevlendirme zorunluluğu bulunmaktadır." şeklinde içtihat değişikliğinin gerekçesini açıklamıştır.

¹⁰⁷ YCGK, 03.12.2020 tarih, E.2018/16-270, K.2020/498 sayılı kararının ilgili kısmı: "...Genel Kurulunun şüpheli veya sanığa zorunlu müdafii görevlendirilmesinde temel cezanın gözetilmesi gerektiğine dair 06.12.2016 tarihli ve 939-465 sayılı kararında da açıklandığı üzere, dava zamanlaşımının düzenlendiği TCK'nın 66/3. maddesinde suçun daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hâllerinin göz önüne alınması gerektiğini açıkça belirten kanun koyucunun, alt sınırı beş yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren suçlarda zorunlu müdafiliği düzenlerken, cezada belirli bir oranda artırım öngören nitelikli hâllerin de madde kapsamında dikkate alınması gerektiğine dair bilinçli bir tercihte bulunmasına rağmen bu madde kapsamında herhangi bir düzenleme yapmamış olması ve ayrıca zorunlu müdafilik gerektiren hâller ile talep hâlinde baro tarafından ihtiyari müdafii görevlendirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin CMK'nın 150/1. maddesindeki düzenleme de dikkate alındığında; müdafii talebinde bulunmayıp savunmasını bizzat yapacağını beyan eden sanığa atılı silahlı terör örgütüne üye olma suçu için öngörülen ceza miktarına göre CMK'nın 150/3. maddesi uyarınca müdafii atanmasının zorunlu olmadığı kabul edilmelidir..."

Keza gece vakti herkesin girebileceği bir yerde bırakılmakla birlikte kilitlemek suretiyle ya da bina veya eklentileri içinde muhafaza altına alınmış olan eşya hakkında hırsızlık suçu için, 5237 sayılı TCK'nun 6545 sayılı Kanununun 62. maddesiyle değişik 142/2-h maddesinde temel cezanın alt sınırı olarak beş yıl hapis cezası öngörülmüş olup, cezanın yarı oranda artırılmasına ilişkin TCK'nun 143. maddesinde düzenlenen nitelikli halin, 5271 sayılı CMK'nun 150/3. maddesi uyarınca zorunlu müdafî görevlendirilmesinde esas alınması gereken hapis cezasının hesaplanmasında dikkate alınamayacağı yönünde Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2016 yılında vermiş olduğu içtihadı¹⁰⁸ bulunmaktadır. Yakın tarihe kadar da Yargıtay ilgili ceza daireleri tarafından bu yönde karar verilmekte idi¹⁰⁹. Ancak Yargıtay 13. Ceza Dairesi'nin **05.03.2020** tarihinde vermiş olduğu yeni bir karar ile gece vakti herkesin girebileceği bir yerde bırakılmakla birlikte kilitlemek suretiyle ya da bina veya eklentileri içinde muhafaza altına alınmış olan eşya hakkında hırsızlık suçu için nitelikli hal ile elde edilen sonuç cezanın beş yıldan fazla olması nedeniyle, müdafî atanmasının zorunlu olduğu yönünde içtihadta bulunmuştur¹¹⁰. Daha sonraki içtihatları da aynı yönde olmaya devam etmektedir¹¹¹. Bu itibarla uygulamada artık nitelikli ve ağırlaştırıcı nedenlerin de zorunlu müdafî atanmasında esas alındığı görülmektedir. Bu uygulama; şüpheli veya sanığın savunma hakkının kısıtlanmaması açısından ve kanuni düzenlemeye daha uygun olması itibarıyla yerinde bir uygulamadır.

¹⁰⁸ YCGK, 29.11.2016 tarih, E.2016/17-939, K.2016/465 sayılı karar.

¹⁰⁹ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 142/2-h ve 143. maddelerinde öngörülen suçun gerektirdiği cezanın alt sınırı dikkate alınarak, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 150/3. maddesi uyarınca sanığa zorunlu müdafî atanması gerekmediği yönünde daha önce verilen kararlar için bkz: Yargıtay 13. C.D., 09.12.2019 tarih, E.2019/7699, K.2019/17899 sayılı karar; Yargıtay 13. C.D., 06.04.2017 tarih, E.2017/2198, K.2017/3713 sayılı karar; yine aynı yönde Yargıtay 17. C.D., 03.12.2019 tarih, E.2019/13145, K.2019/15272 sayılı karar.

¹¹⁰ Yargıtay 13. C.D., 05.03.2020 tarih, E.2019/11781, K.2020/3381 sayılı karar.

¹¹¹ Yargıtay 13. C.D., 11.03.2020 tarih, E.2020/277, K.2020/3728 sayılı karar; Yargıtay 13. C.D., 29.06.2020 tarih, E.2020/5826, K.2020/6444 sayılı karar; Yargıtay 13. C.D., 22.06.2020 tarih, E.2020/5692, K.2020/5948 sayılı karar; Yargıtay 13. C.D., 23.09.2020 tarih, E.2020/7891, K.2020/7674 sayılı karar; yine aynı görüşün devam ettiğini gösterir karar için bkz.: Yargıtay 6. C.D., 15.09.2021 tarih, E.2021/20002, K.2021/13594 sayılı karar.

Savunma hakkının kısıtlanmasının engellenmesine yönelik benzer bir düzenleme olan CMK m.196/2 uyarınca da, alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda istinabe suretiyle sorguya çekme yasağı bulunduğundan, zorunlu müdafii bulunmasını gerektiren alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren bu tür suçlarda sanığın savunması bizzat karar verecek olan mahkeme tarafından müdafii huzurunda alınmalıdır¹¹².

E. Şüpheli veya Sanığın Gözlem Altına Alması

Akıl hastası olduğu şüphesi bulunan şüpheli veya sanığın fiili işlediği hususunda kuvvetli şüphe bulunması halinde, şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığı, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğu ve bunun kişinin davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek için, uzman bir hekimin önerisi üzerine, Cumhuriyet Savcısı ve müdafinin dinlenmesinden sonra resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına karar verilebilir. Bu kararı vermeye soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi, kovuşturma aşamasında ise mahkeme yetkilidir (CMK m.74/1). Gözlem altına alma kararlarına karşı itiraz yoluna başvurulabilir. Karara itiraz edilmesi halinde kararın yerine getirilmesi durur. Gözlem altına alma kararları, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda itiraz yoluna başvurulabileceği açıkça belirtilen kararlardandır¹¹³.

Şüpheli veya sanığın akıl hastalığı nedeniyle ceza ehliyeti ile ilgili şüphe bulunması halinde, ortaya çıkan şüphenin giderilmesi için, şüpheli veya sanığın psikiyatri uzmanı bir bilirkişiye muayenesinin yaptırılması, bilirkişinin lüzum görmesi halinde ise, adli gözlem altına aldırılması, elde edilecek sonuca göre hukuki durumunun değerlendirilmesi gerekmektedir¹¹⁴.

¹¹² Yargıtay 6. C.D., 21.09.2021 tarih, E.2020/11281, K.2021/13961 sayılı karar.

¹¹³ YCGK, 04.02.2020 tarih, E.2019/11-67, K.2020/59 sayılı karar.

¹¹⁴ Yargıtay 19. C.D., 01.07.2020 tarih, E.2020/1825, K.2020/9378 sayılı karar; Benzer mahiyette Yargıtay 13. C.D., 25.06.2020 tarih, E.2020/3114, K.2020/6339 sayılı kararında: "...5237 sayılı TCK'nın 32. maddesi uyarınca sanığın "akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılayamadığı veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin önemli derecede azalıp azalmadığı, maddenin birinci fıkrasında yazılı derecede olmamakla birlikte işlediği fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinde azalma olup olmadığı ve suç tarihi itibarıyla cezai ehliyetinin bulunup bulunmadığı" hususlarında rapor alınma-

Şüpheli veya sanığın müdafisi bulunmamakta ise, hâkim veya mahkemenin talebi üzerine baro tarafından müdafi tayin edilir (CMK m.74/2). Eğer sanığın işlediği iddia olunan fiilin *suç tarihi itibariyle* ceza ehliyeti bulunmuyor ise, öncelikle sanığa istemi aranmaksızın müdafi atanmalı ve sanığın sorgusu da müdafi huzurunda alınmalıdır¹¹⁵.

Şüpheli veya sanığın resmi bir kurumda, kusur yeteneğinin araştırılması için gözlem altına alınmasına karar verilme ihtimali doğduğunda, yani özgürlük hakkının kısıtlanması tehlikesinin doğduğu anlarda, müdafi zorunluluğuna işaret eden yasa koyucunun, tehlike gerçekleşip de şüpheli veya sanığın gözlem altına alınmasından sonra, müdafi gerekmez düşüncesiyle hareket ettiğinin kabulüne olanak bulunmamaktadır¹¹⁶. Yani gözlem altına alınması söz konusu olduğunda atanan zorunlu müdafinin görevi, gözlem altına alınmaya ilişkin işlemlerle sınırlı olmayıp, soruşturma veyahut kovuşturma süresince devam edecektir.

F. Şüpheli veya Sanığın Tutuklanması

Şüpheli veya sanığın tutuklanmasına yönelik olarak Cumhuriyet savcısının talebi üzerine, şüphelinin kendi seçeceği bir müdafi yardımından, eğer müdafisi yok ise baro tarafından görevlendirilecek müdafi yardımından yararlanması zorunludur (CMK m.101/3). Burada yasa koyucu, koruma tedbirlerinden hürriyeti kısıtlayıcı en ağır tedbir olan tutuklama tedbiri söz konusu olduğunda müdafiden yararlanma hakkını, şüphelinin veya sanığın isteğine bırakmamış olup, talep bulunmasa dahi müdafi eşliğinde sorgusunun veya savunmasının alınması zorunluluğu getirmiştir¹¹⁷. Soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı tarafın-

sı amacıyla tüm rapor ve tedavi evrakları da getirilip birlikte Adli Tıp Kurumuna sevk edilerek, 5271 sayılı CMK'nın 74. maddesi uyarınca Gözlem İhtisas Dairesinde gözlem altına alınması, buradan alınan raporla birlikte Adli Tıp Kurumu 4. İhtisas Kuruluna gönderilerek rapor alınması ve sonucuna göre sanığın hukuki durumunun değerlendirilmesi gerekirken, raporlar arasındaki çelişkiler giderilmeden eksik kovuşturmayaya dayanılarak yazılı şekilde hüküm kurulması..." şeklinde içtihatla bulunmuştur.

¹¹⁵ Yargıtay 4. C.D., 07.02.2013 tarih, E.2013/3353, K.2013/3666 sayılı karar.

¹¹⁶ Yargıtay 16. C.D., 04.06.2018 tarih, E.2018/1070, K.2018/1849 sayılı karar.

¹¹⁷ AİHM, Dayanan/Türkiye Kararı, 13.10.2009 tarih ve 7377/03 başvuru sayılı kararı: "...AİHM, cezaî yargılamanın hakkaniyetinin, genel olarak, AİHS'nin 6. maddesi-

dan tutuklama talep edilebiliyor ise de, kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından talep olmadan da re'sen tutuklama kararı verilebilmektedir. Bu durumda müdafii bulunmayan sanık için baro tarafından müdafii görevlendirilmesi talep edilmeli ve müdafii huzurunda tutuklamaya ilişkin karar verilmelidir¹¹⁸. Mülga 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda zorunlu müdafilik halleri kısmen düzenlenmiş ise de, tutuklamada bir müdafinin hazır bulunması zorunluluğu bulunmamakta idi¹¹⁹. Halbuki zorunlu müdafii gerektiren durumlar içerisinde, şüpheli veya sanığın özgürlük hakkının kısıtlanmış olması itibariyle, en fazla müdafiden yararlanılmasına ihtiyaç duyulan durum tutuklama ve sonrasındaki işlemlerle ilgilidir¹²⁰.

5271 sayılı CMK'nın 101/3. maddesi uyarınca tutuklama istenildiğinde¹²¹, şüpheli veya sanığın kendisinin seçeceği veya baro tarafından görevlendirilecek bir müdafinin yardımından yararlanabilmektedir. Bir koruma tedbiri olan tutuklamanın gerçekleşmesi halinde, dosyaya erişim ve dosyadan örnek alma imkanlarının şüpheli veya sanığa tam olarak tanınmaması itibariyle, zorunlu olarak müdafii atanması sadece tutuklamaya sevk edilmesi halinde öngörülmüş olup, 5271 sayılı CMK'da tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda ve sanığın tutuklu olduğu

nin amaçları uyarınca, şüphelinin, gözaltına alındığı veya tutuklandığı andan itibaren bir avukat tarafından temsil edilme imkanından faydalanmayı gerektirdiği kanaatinde..."

¹¹⁸ **Öztürk**, Bahri / **Eker Kazancı**, Behiye / **Soyer Güleç**, Sesim, Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirleri, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019, s. 93; Şüpheli veya sanığın tutuklanması halinde, tutuklu iken müdafiden yararlanma hakkına ilişkin bkz.: **Öztürk / Kazancı / Güleç**, s. 99 vd.

¹¹⁹ **Yıldız**, Ali Kemal / **Dursun**, Selman / **Talas**, Serdar, "Tutuklama ve Adli Kontrol", İçinde 11. Ceza Hukuk Günleri – Koruma Tedbirleri ve Türk Anayasaları İle Yeni Anayasa Önerilerinde Koruma Tedbirlerine İlişkin Düzenlemeler, Ed. Adem Sözüer, ss. 359-375, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2019, s. 368; İlgili madde için bkz.: 1412 sayılı CMUK m.106.

¹²⁰ **Sınar**, Hasan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2016, s. 247.

¹²¹ Duruşma yapılan hallerde kaçak sanık için zorunlu müdafii bulunması gerektiğini belirten CMK hükümlerinin sadece kovuşturma aşaması için bu hususu zorunlu tutmasına karşın, kaçak şüpheli veya sanık hakkında giyabi tutuklama kararı verilecek ise CMK m.101/3 gereği (soruşturma aşamasında da) zorunlu müdafii atanması gerektiğine ilişkin görüş için bkz.: **Yenisey / Nuhoglu**, s. 836.

yargılamalarda müdafî atanmasına ilişkin zorunluluk hali düzenlenmemiştir. Bu itibarla tutuklanması amacıyla sevk edildiği sulh ceza hâkimliği tarafından CMK'nın 101/3. maddesi uyarınca, kendisine zorunlu olarak müdafî atanan sanık hakkında, kovuşturma başladıktan sonra sanığa CMK'nın 147/1-c maddesindeki hakkının hatırlatılması ve sanık tarafından müdafî talebinde bulunulmaması halinde müdafîye erişim hakkı da kısıtlanmadığından zorunlu müdafî atanması zorunluluğu bulunmamaktadır¹²².

Şüpheli veya sanık hakkında tutuklama işlemi yapılacak ise müdafîin hazır bulundurulmasına ilişkin hâkim veya mahkeme tarafından gerekli hazırlıklar yapılmalı, ancak tüm çabalara karşın müdafîin tutuklama duruşmasında hazır bulunması sağlanamamış ise, duruşmaya ara verilmeli ve müdafî görevlendirmesi yapıldıktan sonra tutuklamaya ilişkin karar verilmelidir¹²³.

Yine şüpheli veya sanığın tutukluluk halinin son bulması halinde ve diğer zorunlu müdafîlik hallerinin bulunmadığı durumda, şüpheli veya sanığa (ihtiyari) müdafî talebinin olup olmadığı sorulmalı, müdafî talebi bulunmadığını belirtmesi halinde ise savunma hakkını bizzat kendisinin kullanacağını kabulü gerekmektedir.

G. Sanığın Duruşma Salonundan Çıkarılması

Sanığın davranışları nedeniyle, hazır bulunmasının duruşmanın düzenli olarak yürütülmesini tehlikeye sokacağı anlaşıldığında, sanık duruşma salonundan çıkarılır. Bu durumda sanığın müdafîsi bulunmaktaki ise, mahkeme tarafından barodan bir müdafî tayin edilmesi talep edilir (CMK m.204/1).

Bu halde kanunun açık hükmü gereği mahkemeye takdir hakkı tanınmamış olup, sanığın duruşmanın yürütülmesine engel olacak davranışlar sergilemesi nedeniyle duruşmadan çıkartılması halinde, müdafîsi bulunmayan sanık için müdafî atanması zorunludur.

Duruşma salonundan çıkarılan sanık hakkında karar verilebilmesi için, öncelikle baro tarafından yapılan talebe istinaden müdafî görevlen-

¹²² YCGK, 03.12.2020 tarih, E.2018/16-270, K.2020/498 sayılı karar.

¹²³ Sınar, s. 244 vd; Yenisey / Nuhoğlu, s. 387.

dirmesi yapılmalıdır. Ancak daha sonra sanığın yokluğunda, müdafii huzurunda mahkeme tarafından hüküm kurulabilir¹²⁴.

H. Kaçaklık

Hakkındaki soruşturma yahut kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan, bu nedenle mahkeme veya Cumhuriyet savcısı tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye **kaçak**¹²⁵ denir (CMK m.247/1). Kaçak sanığın müdafii yoksa ve *duruşma yapılacak ise* mahkemece barodan bir **avukat** tayin edilmesini istenmelidir (CMK m.247/4). Kanun hükmü uyarınca; soruşturma aşamasında müdafii tayininin zorunlu olmadığı, kovuşturma aşamasında ise duruşma yapılan hallerde müdafii atanmasının zorunlu tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sanığın hazır bulunmadığı duruşmaya müdafii gönderme hakkı da bulunmaktadır (CMK m.197).

Bulunduğu yer bilinmeyen, yurt dışında olup da mahkeme önüne getirilemeyen yahut getirilmesi uygun bulunmayan sanık *gaip* sayılmaktadır (CMK m.244/1). Gaip hakkındaki yargılamadaki yapılan işlemler sırasında sanığın var ise müdafii, eşi veya kanuni temsilcisi hazır bulunabilir. Gerektiğinde mahkeme tarafından barodan bir müdafii tayin edilmesi istenir (CMK m.244/4). Kanununun lafzından gaip sanık için müdafii tayin edilmesinin zorunlu olmadığı, bu hususun mahkeme tarafından takdir edileceği anlaşılmaktadır. Ancak sanığın yokluğunda yargılama sürecinin devam edecek olması itibariyle, aleyhe yapılan işlemlere (malvarlığına tedbir konulması vb.) karşı itiraz haklarını kullanmak üzere sanık için müdafii atanmasının hak kayıplarının önlenmesi açısından zorunluluğa varan bir durum olduğu göz ardı edilmemelidir.

I. Seri Muhakeme Usulünün Uygulanması

17.10.2019 tarih ve 7188 sayılı kanun değişikliği ile birlikte, ceza muhakemesi hukukuna seri yargılama usulü de eklenmiştir. Seri muhakeme usulünün uygulanmasının mümkün olduğu suçlarla ilgili olarak

¹²⁴ Yargıtay 1. C.D., 11.02.2021 tarih, E.2021/1175, K.2021/1063 sayılı karar; **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 127.

¹²⁵ Kaçak ile gaip arasındaki farklar için bkz.: **Özbek / Doğan / Bacaksız**, s. 51; **Öztürk / Tezcan / Erdem / Gezer / Kırt / Akcan / Özaydın / Tütüncü / Villemin / Tok**, s. 78.

yürütülmekte olan soruşturmalarda, Cumhuriyet savcısı tarafından seri muhakeme usulünün uygulanması şüpheliye teklif edilir. Şüpheli tarafından bu teklifin **müdafî huzurunda kabul edilmesi halinde** seri muhakeme usulü uygulanır (CMK m.250/3). Cumhuriyet savcısı tarafından şüpheli hakkında seri muhakeme usulünün uygulanmasını talep ettiği mahkemece, **şüpheli müdafî huzurunda dinlenilmeli** ve bundan sonra şartların oluşup oluşmadığı hususunda değerlendirme yapılarak hüküm kurulmalıdır (CMK m.250/9). Görüldüğü üzere, seri muhakeme usulünün uygulanması ihtimali doğduğunda, Cumhuriyet savcısının teklifinin kabulünün müdafî eşliğinde olması ve yine mahkemenin şüpheliyi müdafî huzurunda dinledikten sonra hüküm kurması zorunluluğu getirilmiştir.

İ. Gözaltına Alınan Kişinin Serbest Bırakılmaması Nedeniyle Sorguya Sevk Edilmesi Hali (CMK m.91/7)

Bir suç şüphesi nedeniyle yakalanan kişi, Cumhuriyet Savcılığı tarafından bırakılmaz ise, kişinin gözaltına alınmasına karar verilebilir.

Gözaltına alınan kişi bırakılmaz ise, en geç kanunda belirtilen gözaltı süresi sonunda, sulh ceza hâkimi önüne çıkarılarak sorguya çekilir. **Sorguda müdafii de hazır bulunur (CMK m.91/7).**

CMK m.91/7'de belirtilen bu hükmün, yani gözaltı süresi dolması-na karşın serbest bırakılmayan şüphelinin sulh ceza hâkimliği tarafından yapılacak sorgusunda bir müdafii hazır bulunması zorunluluğuna ilişkin durumun uygulamada görülmesi neredeyse imkansızdır. Çünkü bu hükmün uygulanabilmesi için gözaltı sürelerinin dolmasına rağmen Cumhuriyet savcısı tarafından şüphelinin serbest bırakılmaması gereklidir. Şüpheli, gözaltı süresi dolmadan önce ya Cumhuriyet savcısı tarafından serbest bırakılır ya da sulh ceza hâkimliğine adli kontrol altına alınması veyahut tutuklanması talebi ile sevk edilir. Esasen sulh ceza hâkimliği tarafından, soruşturma dosyasında yetkili olan Cumhuriyet savcısının talebi olmaksızın nasıl bir karar verebileceğine ilişkin de kanunda bir düzenleme yapılmamıştır. Bu kanuni düzenleme nedeniyle sulh ceza hâkimliği tarafından yapılacak tüm sorgularda müdafî bulunmasının zorunlu olduğu gibi bir anlam çıkarılma ihtimali de bulunmamaktadır. Çünkü CMK'nın 101/3. maddesinde Cumhuriyet savcısı

tarafından şüphelinin tutuklanmasına ilişkin talepte bulunulduğunda zorunlu olarak müdafî bulunmasına ilişkin hükme özellikle yer verilmiş olup, şüpheli hakkında adli kontrol kararı verilmesine ilişkin kanun maddelerinde müdafî bulunmasının zorunlu olduğuna dair herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu nedenle hangi halleri kapsadığı açıkça belirtilmeyen CMK'nın 91/7. maddesinde yer alan bu zorunlu müdafîlik hali ile ilgili olarak yasa koyucu tarafından ayrıntılı düzenleme yapılması gerekmektedir.

J. Zorunlu Müdafîin Görevini Yerine Getirmemesi Hali

CMK m.151/1 uyarınca; 150. madde hükmüne göre görevlendirilen müdafî, duruşmada hazır bulunmaz veya vakitsiz olarak duruşmadan çekilir veya görevini yerine getirmekten kaçınırsa, hâkim veya mahkeme derhal başka bir müdafî görevlendirilmesine ilişkin barodan talepte bulunur. Bu halde mahkeme tarafından duruşmaya ara verilebileceği gibi duruşmanın başka bir zamana bırakılmasına da karar verebilir.

Eğer tayin edilen yeni müdafî savunmasını hazırlamak üzere yeterli zaman olmadığını bildirerek süre talebinde bulunur ise, mahkeme tarafından duruşma ertelenir (CMK m.151/2).

Her ne kadar açık bir şekilde şüpheli veya sanık için atanan müdafîin değiştirilmesini talep etme hakkına ilişkin kanunda açık bir hüküm bulunmasa dahi, şüpheli veya sanığın talebi halinde hâkim veya mahkeme tarafından müdafîin görevini gereği gibi yerine getirip getirmediği hususu değerlendirilmeli ve gerekmesi halinde CMK'nın 151/1. maddesi kapsamında barodan yeni bir müdafî görevlendirilmesi talep edilmelidir.

Şüpheli veya müdafî tarafından başka bir müdafî seçilmesi halinde, baro tarafından görevlendirilen müdafîin görevi sona erecek olup, şüpheli veya sanık tarafından başka bir müdafî seçilmediği sürece baro tarafından atanmış olan müdafîin görevi devam edecektir.

Diğer bir zorunlu müdafî görevlendirilmesi gereken hal ise; daha önce zorunlu müdafî olarak görevlendirilen müdafîin CMK'nın 151/3. maddesi¹²⁶ kapsamında müdafîlik görevinden yasaklanması halidir. Bu

¹²⁶ **5271 sayılı CMK'nın 150/3. maddesi:** "(3) (Ek:25/5/2005 - 5353/22 md.) 149 uncu maddeye göre seçilen veya 150 nci maddeye göre görevlendirilen ve Türk Ceza Kanununun 220 ve 314 üncü maddesinde sayılan suçlar ile terör suçlarından şüpheli, sanık veya hü-

durumda da, yeni bir müdafî görevlendirilmesi için baroya bildirimde bulunulması gerekmektedir.

SONUÇ

Hukuk devletinin gereği olan adil yargılanma hakkı, müdafiden yararlanma hakkını da içinde barındırmaktadır. Savunma hakkına verilen önemin en büyük göstergesi olan müdafiden yararlanma hakkı, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri ile de sıkı bir ilişki içerisindedir.

Müdafî, ceza yargılamasında şüpheli veya sanığın savunmasına yardımcı olan avukattır. Müdafîin Türk ceza hukukundaki hukuki statüsü, yasal düzenlemelerde açıkça belirtilmemekte ise de, müdafîe tanınan hak ve yükümlülükler itibariyle, yargılamada şüpheli veya sanığın yardımcısı olan ancak adalet sistemine yaptığı katkısı da göz ardı edilemeyecek bir konumdadır.

Hukukumuzda şüpheli veya sanık tarafından yapacağı savunmada kendisine yardımcı olması için bir veya birden çok müdafî her zaman serbestçe seçilebilir. Maddî imkanlarının yetersiz olması yahut başka nedenlerle şüpheli veya sanığın müdafîini seçemediği durumlarda ve talep etmesi halinde baro tarafından müdafî görevlendirilmesi yapılmaktadır. İhtiyari müdafîlik sistemi olarak adlandırılan bu sistemin aksine, şüpheli veya sanığın bazı durumlarda bireysel savunmasının yetersiz olacağı kârîne olarak kabul edilir ve şüpheli veya sanık için zorunlu olarak müdafî görevlendirilmesi yapılır. Zorunlu müdafîlik sistemi olarak adlandırılan bu sisteme gerekçe olarak, şüpheli veya sanığın bedensel veya ruhsal eksikliği ile kişinin yargılama neticesinde alabileceği muhtemel cezanın ağırlığı gibi nedenler gösterilmektedir. Keza şüpheli veya sanığın on sekiz yaşını doldurmamış olması, kendisini savunamayacak derecede malul olması, sağır ve dilsiz olması, alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar nedeniyle yargılanıyor olması, gözlem altına alma, tutuklama, sanığın duruşma salonundan çıkarılması, kaçaklık, gözaltına alınan kişinin serbest bırakılmaması nedeniyle sor-

kümlü olanların müdafîlik veya vekillik görevini üstlenen avukat, hakkında bu fıkrada sayılan suçlar nedeniyle kovuşturma bulunması halinde müdafîlik veya vekillik görevini üstlenmekten yasaklanabilir."

guya sevk edilmesi hali, seri muhakeme usulünün uygulanması ve zorunlu müdafinin görevini yerine getirmemesi zorunlu müdafiliği gerektiren haller olarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda belirtilmiştir.

Esasen ülkemizde savunma hakkının önceki kanunlara göre geldiği aşama gerçekten ümit vericidir. Anayasalarımızda ve kanunlarımızda gerçekleşen değişikliklerin her daim savunma özgürlüğünün artmasından yana olduğu görülmektedir. Özellikle savunma kurumunun ayrıntılı olarak düzenlendiği ceza muhakemesi kanunları adil yargılanma hakkına katkı sağlayacak şekilde gelişim göstermektedir. Ülkemizin olağanüstü dönemlerinde devletin devamlılığını sağlamak için kanunlarda bir kısım değişikliklere gidilse de, olağanüstü dönemlerde yapılan düzenlemelerde dahi iddia-savunma dengesinde savunma hakkına yönelik afaki bir kısıtlama yapıldığından söz etmek mümkün değildir. 1412 sayılı CMUK döneminde savunma hakkına ilişkin gerek öğretilerde, gerekse uygulayıcılar tarafından eleştiri konusu yapılan birçok düzenlemeye 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile yer verildiğini görmekteyiz.

Bir müdafinin hukuki yardımından yararlanma hakkının, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlikleri ile ilgili olduğu da aşikardır. Ülkemizde de maddi durumu itibarıyla müdafii seçme imkanına sahip olmayan her şüpheli veya sanığa bir müdafiden yararlanma hakkı tanınması, belli durumda olan şüpheli ve sanıklar için ise, yargılama sırasında bir müdafinin hukuki yardımından yararlandırılmasının zorunlu hale getirilmesi, savunma hakkı ve adil yargılanma hakkı açısından oldukça önemli adımlardır. Ancak müdafiden yararlanma hakkının şüpheli veya sanığa bildirimine ilişkin uygulamada ciddi sıkıntılar bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Keza müdafii ücreti ile ilgili olarak mevzuatımızın halen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmemesi nedeniyle, müdafiden ücretsiz yararlanma hakkının kapsamı yargı içti-hatları ile belirlenmeye çalışılmaktadır. Şüpheli veya sanığın kendisi için atanan müdafii değiştirme hakkının bulunmaması, zorunlu müdafilik gerektiren hallerdeki müdafinin görevinin ne zaman sona ereceğine ilişkin tereddütler bulunması, kendisini savunmayacak derecede malul olan kişilerin kapsamının belirli olmaması, nitelikli hallerin ve ağırlaştırıcı nedenlerin müdafii atanmasında göz önüne alınıp alınmayacağı ve

müdafî sayısının sınırlanmasına ilişkin düzenlemelerin açık olmaması gibi sıkıntılar nedeniyle, mevzuatımızda yasa koyucu tarafından düzenleme yapılması gereken birçok husus olduğu da gözlemlenmektedir. Mevzuatta yapılması gereken düzenlemelerin geciktirilmesi, yapılan yargılamalardaki birçok kararın Bölge Adliye Mahkemeleri yahut Yargıtay tarafından bozulmasına ve yargılamaların gereksiz yere uzamasına da sebebiyet vermektedir.

Adaletin selameti açısından gerekli görüldüğü hallerde Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından da re'sen müdafî atanmasına ilişkin düzenleme yapılması gerekliliği aşıkardır. Yine Türkçe bilmeyen yabancı veyahut Türk vatandaşı olmakla birlikte yeterince Türkçe bilmeyenler hakkında zorunlu müdafî atanması gerektiğine ilişkin açık bir düzenleme bulunmaması da ciddi bir eksikliklerdir.

Netice olarak; kişilerin bireysel savunma hakkına yapmış olduğu katkısı ile toplumsal ve kamusal savunma makamında bulunan müdafîler, adil bir yargılama yapılmasına ve maddi gerçeğe ulaşılma çalışmalarına büyük katkı sağlamaktadırlar. Yukarıda belirtilen mevzuattaki ve uygulamadaki eksiklikler bir yana, müdafiden yararlanma hakkının her geçen gün daha da kapsamının genişlemesi ve bu hakkın kullanımının yaygınlaşması ceza muhakemesi hukukumuz açısından ümit vericidir.

KAYNAKLAR

- AKBULUT**, Berrin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018.
- ARTUÇ**, Mustafa, Pratik Ceza Muhakemesi Kanunu - Açıklamalı, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.
- ARTUÇ**, Mustafa / **ELMAS**, Mehmet Tevfik, Ceza Muhakemesinde Duruşma Yönetimi ve İstinaf, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.
- BAŞBÜYÜK**, İsa, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 19, S. 2, 2013, ss. 1339-1372.
- CENTEL**, Nur / **ZAFER**, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayınevi, Ankara 2015.
- CENTEL**, Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, 1. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1984.
- CENTEL**, Nur, "Ceza Soruşturmasında Müdafîin Rolüne Eleştirel Yaklaşım", İÜHFM, 2014, C. 72, S. 2, ss. 703-723.
- GÖKCEN**, Ahmet / **BALCI**, Murat / **ALŞAHİN**, Mehmet Emin / **ÇAKIR**, Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.
- KARAKEHYA**, Hakan / **TEPECİK**, Filiz, "Sanığa Atanmış Müdafîini Seçme Hakkı Tanınmasının Asimetrik Bilgi Teorisi Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C. 8, S. 4, 2019, ss. 30-39.
- KUNTER**, Nurullah / **YENİSEY**, Feridun / **NUHOĞLU**, Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2008.
- ÖZBEK**, Veli Özer / **DOĞAN**, Koray / **BACAKSIZ**, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.
- ÖZGENÇ**, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005.

- ÖZGENÇ**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.
- ÖZTÜRK**, Bahri / **EKER KAZANCI**, Behiye / **SOYER GÜLEÇ**, Sesim, Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirleri, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019.
- ÖZTÜRK**, Bahri / **TEZCAN**, Durmuş / **ERDEM**, Mustafa Ruhan / **SIRMA GEZER**, Özge / **SAYGILAR KIRIT**, Yasemin Filiz / **ALAN AKCAN**, Esra / **ÖZAYDIN**, Özdem / **ERDEN TÜTÜNCÜ**, Efser / **ALTINOK VILLEMIN**, Derya / **TOK**, Mehmet Can, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.
- SINAR**, Hasan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2016.
- SOYASLAN**, Doğan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.
- ŞAHİN**, Cumhuriyet / **GÖKTÜRK**, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku 1, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2020.
- ŞAHİN**, Cumhuriyet, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C. 21, Özel Sayı, 2019, ss. 3051-3065.
- TURHAN**, Faruk / **AKSAN**, Murat , “Ceza Muhakemesinde Şüphelinin İfadesinin Alınması ve Sorguya Çekilmesine İlişkin Hükümlerin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 24, S. 2, ss. 289-331.
- ÜNVER**, Yener / **HAKERİ**, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.
- YENİSEY**, Feridun / **NUHOĞLU**, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.
- YILDIZ**, Ali Kemal / **DURŞUN**, Selman / **TALAS**, Serdar, “Tutuklama ve Adli Kontrol”, İçinde 11. Ceza Hukuk Günleri – Koruma Tedbirleri ve Türk Anayasaları İle Yeni Anayasa Önerilerinde

Koruma Tedbirlerine İlişkin Düzenlemeler, Ed. Adem Sözüer, ss. 359-375, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2019.

YURTCAN, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019.

ZAFER, Hamide, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 19, S. 2, 2013, ss. 507-540.

Anayasa Mahkemesi Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, https://www.anayasa.gov.tr/media/3503/adil_yargilanma.pdf, (Erişim Tarihi : 15.09.2021).

Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük (online), <https://sozluk.gov.tr>, (E.T. 07.09.2021).

<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Bu makalede yer alan Yargıtay kararlarına belirtilen bu linkten ulaşılabilir)

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> (Bu makalede yer alan Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru kararlarına belirtilen bu linkten ulaşılabilir)

[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (Bu makalede yer alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına belirtilen bu linkten ulaşılabilir).